

સર્વ દેશે, સર્વ કાળે,

ધર્મ ક્ષેત્ર, તત્ત્વગ્ન ક્ષેત્ર, યુદ્ધ ક્ષેત્ર, રાજતંત્ર ક્ષેત્ર,

સમાજ ક્ષેત્ર, વિગ્ન ક્ષેત્ર, ઇત્યાદિ હરેક ક્ષેત્રે

નિહર, નિશ્ચિંતા, નિર્વિકલ્પ

મસ્તો—અવધૂઓ—યોગીઓ—શોધકો

વિચારકો—યોદ્ધાઓ—નેતાઓ

થક ગયા, છે, અને થશે

તે સર્વ

મહા-વીરોને

સોલાસ

સમર્પિત !

‘ હર વક્ત અમીરી હૈ, બાબા ! ’

કુછ જુલુમ નહીં, કુછ જોર નહીં,
 કુછ દાદ નહીં, ફર્યાદ નહીં,
 કુછ કબ્જેદ નહીં, કુછ બંદ નહીં,
 કુછ સપ્ત નહીં, આઝાદ નહીં;
 શાગીર્દ નહીં, ઉસ્તાદ નહીં,
 વીરાન નહીં, આત્માદ નહીં,
 હૈં જિતની બાતે ‘ દુનિયાં ’ કી
 સબ ભૂલ ગયે, કુછ યાદ નહીં:-
 હરઆન હંસી, હરઆન ખુશી,
 હર બક્ત અમીરી હૈ, બાબા !
 જબ ‘ આશક ’ ‘મસ્ત ફકીર’ હુએ
 શિર કયા દીલગીરી હૈ, બાબા ?
 * * *
 જો આશક હોવે સો જાને,
 યહ ભેદ ફકીરી હૈ, બાબા !
 * * *
 કુછ મરનેકા અશ્સોસ નહીં,
 કુછ જીનેકી પરવાહ નહીં !
 * * *
 નીત અશરત હૈ, નીત ફરહત હૈ,
 નીત રાહત હૈ, નીત શાદી હૈ,
 નીત મહેરો કરમ હૈ દીલખરકા,
 નીત દીલ બી ખુબ મુરાદી હૈ,
 જબ ઉમડા દર્યા ઉલકતકા,
 હર ચાર તરફ આબાદી હૈ,
 હર રાત નખ એક શાદી હૈ,
 હર રોઝ મુબારકબાદી હૈ;
 હર આન હંસી, હરઆન ખુશી,
 હર બક્ત અમીરી હૈ, બાબા !

આશય.

મહાયુદ્ધો માત્ર દુનિયાની ભૂગોળને જ નહિ પણ ‘ભાવનાઓ’ (Concepts, Ideals, Laws, Codes of Life)ને પણ ફેરવી નાખવા માટે આવે છે. મનુષ્યો પોતાની કલ્પના શક્તિના અંધાપાને લીધે આ વાત જોઈ ન શકે અગર બુદ્ધિની ન્યુનતાને લીધે માની ન શકે તેથી કાંઈ ફેરફાર અટકતો નથી.

વીસમી સદીના મહાયુદ્ધથી મનુષ્યસમાજ તપીને પ્રવાહી બન્યો છે: એને હવે કેવા ઢાળામાં—ખીખામાં—વહેવડાવવો, એને કઈ જાતની ‘નીતિ’ અગર ‘પંથ’ માં ઉતારવો, એનો કેવો ધાટ ‘ધરવો’ એ આજનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. મનુષ્યપ્રકૃતિ, મનુષ્યની આસપાસની દૃશ્ય દુનિયાનું સ્વરૂપ, તથા મન બુદ્ધિ અને આત્માની ખાસીઅત એ સર્વને સહમજનાર અને એ સમજ (Truth)ને ‘કલા’ (Art)વડે ‘ઉપયોગ’માં લઈ શકનાર સમર્થ સૃષ્ટા, બ્રહ્મા, મનુ કે મહાવીરની આજે અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. એવા એક મહાવીર અથવા સૃષ્ટાના અસ્તિત્વને શક્ય બનાવવા માટે હજારો માણસોનો ભોગ આપવો પડતો હોય તો પણ ચિંતા કરવી જોઈતી નથી.

હજી સુધી એ કામને માટે સંપૂર્ણ લાયકાત ધરાવતો એક પણ મહાવીર હિંદમાં તો શું પણ યુરોપ—અમેરિકામાં પણ જન્મ્યો જણાયો નથી. હા, બર્નાર્ડ શૉ, વેલ્સ, લૅનિન, ગાંધી જેવી કેટલીક વ્યક્તિઓ ઉત્પન્ન થઈ છે ખરી, કે જેઓ જનસમાજ કરતાં કાંઈક વધારે શક્તિ ધરાવે છે અને એ શક્તિ વડે સમાજના અમુક ધાટ ધડવા પ્રયાસ કરે છે. જર્મનીના ફ્રેડરિક નિત્શીએ મહાયુદ્ધ પહેલાં જ એ તૈયારીઓ કરી હતી. આ લેખ પણ એક એવા અખતરે જ છે. પરંતુ આવા સઘળા પ્રયાસો ભવિષ્યમાં જન્મનાર કોઈ શ્રેષ્ઠ મહાવીરની—‘Siddhant’ની—પ્રસ્તાવના માત્ર ગણી શકાય. આ પ્રયાસો માત્ર સૂર્યના છડીદાર ગણી શકાય.

*

*

*

આપણી સમક્ષ દુનિયાનો ઇતિહાસ છે, સાયન્સનાં પરિણામો છે, વેદ અને જૈન શાસ્ત્રોનાં તત્ત્વજ્ઞાન છે, શ્રિક તત્ત્વવેત્તાઓ—ખાસ કરીને ડાયોનિસસ—નાં સૂત્રો છે: આ સર્વને હજી કરી એમાંથી ગૌરવશાલી મનુષ્ય ઉપજાવવાની ‘કલા’ આપણે પ્રકટાવી શકીએ છીએ. મહારી શ્રદ્ધા છે આ કાર્ય એક પાશ્ચાત્ય કરતાં પૂર્વાત્ય વિચારક વધારે સફળતાથી બજાવી શકે, કારણ કે શક્તિમાં શક્તિ અવલોકન નેટલું પ્રાચીન હિંદમાં થયું છે તેટલું ખાજ કોઈ દેશમાં થયું નથી અને એક મહાવીર કે કૃષ્ણના આદર્શમાં જે મહત્તા, ગૌરવ, શક્તિ, જીવનનો ઘનથનાટ, આકર્ષણ ભર્યાં છે તેવા અન્ય કોઈ દેશના આદર્શમાં ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે. યરખે એવો આદર્શ આપવા

ધન્યતા યરપિઅન શીલસુદ્ધ નિત્યેને પણ પૂર્વાત્મ પાત્ર (જરુર-
સ્થ) જ પસંદ કરવું પડ્યું હતું.

મહેં જે જે સાહિત્ય વાંચ્યું છે, જે જે વિચારો વિચાર્યા છે,
જે જે અનુભવો કર્યા છે તે સર્વ મહને એક જ કામ પાછળ લાગવા
પ્રેરે છે: જીંદગીમાં એક જ કર્તવ્ય હોય એમ નિરંતર મહારા કાનમાં
કહે છે: અને તે કર્તવ્ય ખીજું કોઈ નહિ પણ હિંદને એક નૂતન
આદર્શ આપવાનું છે. આ રસ્તે મહેં કેટલોક પંથ કાપ્યો છે: છૂટાં-
છવાયાં લખાણો કર્યાં છે અને ભવિષ્યમાં એક 'શાસ્ત્ર' રૂપે આદર્શ રજુ
કરવાનો સંકલ્પ છે. હાલમાં તો એ શાસ્ત્રની પ્રસ્તાવનાની ગરજ સારે
એ મતલબથી આ ન્હાનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

પ્રસ્તુત લેખમાં મહાવીર, શત્રુજય આદિ જૈનધર્માનુયાયીઓના
જ માનીતાં નામો મહારી 'કલા' ના સાધન તરીકે વાપરવામાં આવ્યાં
છે તે સંકારણ છે: અમુક ભાવો (ideas)ના પ્રતિનિધિ તરીકે એ શબ્દો
કિમતી છે એ તો સ્પષ્ટ જ છે; પરંતુ તે સાથે એ પણ ખડે કે જે મહા-
વીરના નામથી શક્તિહીનતા ઉપદેશવા લાગી છે તે જ મહાવીરના
શ્રીમુખેથી શક્તિનો દુઆરો છૂટે એ મહને વધારે ધન્યવા નેગ લાગે
છે. પ્રસ્તુત લેખમાં સ્થળે સ્થળે સૂત્રો, વ્યાખ્યાઓ, સિદ્ધાંતો છૂપાવવામાં
આવ્યાં છે, તેથી લગભગ દરેક વાક્ય ઉપર સવિસ્તર વિવેચનની
આવશ્યકતા છે. પરંતુ એવું વિવેચન આપવા પહેલાં જીંદગી, દુનિયા,
નીતિ, લાગણી, શુદ્ધિ, આત્મા, સ્વર્ગ, મોક્ષ, સુખ, 'દુઃખ મત્યાદિની
ચોક્કસ 'વ્યાખ્યા'ઓ આપવી નેમ્મએ અને એ વ્યાખ્યાઓની સત્યતા
પુરવાર કરવા માટે ચર્ચામાં કિતરવું નેમ્મએ. આ કામ હું ભવિષ્યમાં
લખવાના શાસ્ત્રમાં કરવાનો છું.

*

*

*

મહાયુદ્ધ દરમિયાન તેમ પછી પણ હિંદ ભાવનાના જૂના
જીર્ણ મંદિરમાં ખેડું રહ્યું છે: એ જ 'દયા'મય ધર્મ, એ જ નિર્મા-
લ્યતાપૂર્ણ સમાજવ્યવસ્થા, એ જ હાયવૈયના ધંધા, એ જ બીખનાં
પોલીટીક્સ, એ જ લોકમતઆશ્રીત આગેવાની, એ જ 'પેટ ખાતર'
થતી પ્રવૃત્તિ હજી હિંદમાં ચાલુ જ છે. 'જૂનું' મંદિર તોડ્યા સવાય
નવું મંદિર શક્ય નથી.' અને " તોડવાનું કામ 'હથોડા'થી જ અને
છે. " વળી 'હડવામાં પણ ટાંકણું જ નેમ્મશે.' સઘળા પ્રાચિન હિંદી
મહાપુરુષો-ખાસ કરીને કૃષ્ણ અને મહાવીર-હથોડા અને ટાંકણાના
ઉપયોગમાં અતિ કુશળ હતા. મં ગાંધી-જાણતાં કે અજાણતાં--
હથોડા અને ટાંકણાનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા એ શુભસૂચક છે; પણ
ભવિષ્યના ગાંધી હથોડી, ટાંકણું, તલવાર તેમજ પુષ્પ સર્વ
સંજોને સફલતાપૂર્વક વાપરશે.

વા. મો. શાહ.

આમુખ.

મહે સાંભળ્યું હતું: શત્રુજય પહાડનાં શિખરો પર ધણા અવધ, ધણા મહાત્મા, ધણા સિદ્ધો રહે છે.

પરન્તુ તેઓ પોતાને પ્રદર્શનમાં મૂકવા ખુશી નથી હોતા !

તેઓ પોતાના સ્વસ્વરૂપમાં—પોતાના નિર્ગનંદમાં—સુખી હોઈ, બહારથી સુખ મેળવવાની એમને ગરજ હોતી નથી. તેથી જ તેઓને લોકેષણની બેડી સ્પર્શી શકતી નથી. દુનિયાની વાહવાહ કે દુનિયાનો તિરસ્કાર તેમજ દુનિયાવી લાગણીઓ (emotions) એમને દોરવી શકે નહિ.

તેઓ કાંઈ જડ નથી, અક્રિય નથી. વધારેમાં વધારે સક્રિય કોઈ હોય તો તેઓ જ છે. પણ ત્હેમની ક્રિયા સંજાતીય આત્માઓ જ બેઈ કે સહમજી શકે. ત્હેમના આનંદની ખૂબી પણ તેવાઓ જ સહમજી શકે.

આવી આવી ધણી વાતો મહે સાંભળી હતી.

તેથી એક રાત્રીએ હું શત્રુજયગિરિ પર દૂહેલવા ન કહ્યો. રાત્રીનો સમય પસંદ કરવાનું કારણ એ હતું કે, ડાહ્યા પુરૂષો પાસેથી મહે સાંભળ્યું હતું કે “ સર્વ જીવો માટે જે ‘રાત્રી’ છે ત્હેમાં ‘સંયમી’ પુરૂષ ‘નિગતો’ હોય છે ”; તેથી રાત્રીના વખતે જરૂરે આખી દુનિયા પોતાની વિકારી પ્રવૃત્તિથી થાકીને સોથપોથ થઈ પોઢી હોય છે તે વખતે મહાત્માઓ અને સિદ્ધો નિગતા બેઠા હશે કે દૂહેલતા હશે કે પોતાના ‘ગ્રુમ મંડલ’ વચ્ચે કોઈ મહાન પ્રશ્નનું કોઈકું ઉકેલતા હશે, એમ ધારી મહે રાત્રીનો સમય આ કામ માટે પસંદ કર્યો હતો. દુનિયાના મનુષ્યો દુનિયા પાર વસનારાઓના જીવન બાબતમાં પણ પોતાની જ રીતે ખ્યાલ બાંધે છે !

એક ટેકરી પરથી બીજી ટેકરી પર હું વ્યર્થ બટક્યો; કારણ કે મહારી આશા પ્રમાણે કોઈ મહાવીર, કોઈ કૃષ્ણ, કોઈ મહમ્મદ, કોઈ નાનક, કોઈ કપ્પીર, કોઈ શીવાજી, કોઈ નેપોલીયન મહને રસ્તામાં દૂહેલતા કે ગુફામાં બેઠેલા જોવામાં ન આવ્યા.

તથાપિ હજી મહારી આશા થાકી નહોતી, જો કે મહારા પમ અવસ્ય કાઢ્યા હતા. એ આશા મહારા પગને નવું બળ ધીરતી હતી. તેથી હું આગળ ને આગળ ચાલવા લાગ્યો અને એક ટેકરી પર એક અનુભવ આકૃતિ બેઠ તે તરફ વધવા લાગ્યો. ‘આખરે એક સિદ્ધનો

તો પતોઁમેળવ્યો છે !’ એમ કહી મહાઈ મન મલકાવા લાગ્યું. પરન્તુ છેક નજીકમાં આવી પહોંચતાં ચંદ્રપ્રકાશની સહાયથી મહારી આંખોએ એ આકૃતિને એકદમ પિછાની. તે બીજું કોઇ નહિ પણ મુનિ જિનવિજય હતા, કે જેના નિખાલસ નિરખિમાની હૃદય માટે અને જ્ઞાનની શુદ્ધ ભક્તિ માટે મહને હમેશાં બહુમાન હતું. હું ત્હેમને એક એવા પુરુષ તરીકે પીછાનતો હતો કે જેઓ સાહિત્ય તથા ન્યાય શાસ્ત્રના જ્ઞાન અને સરળ હૃદય વડે, હજારો પડદા તળે ઢંકાયેલા સત્યને જેવા અને પ્રગટ કરવા મથતા હતા, જે કે બુદ્ધિવાદથી પર *mystrat-
cism* (ગુપ્તવાદ) માં હજી પહોંચ્યા નહોતા. તેઓ પોતાના સરસ્વતી-નિવાસ અને શાસ્ત્રોના ઢગને છોડી આ પહાડ પર અને આટલી રાત્રીએ કેમ આવ્યા હશે એ ખ્યાલથી મહને આશ્ચર્ય થયું.

મહને જેતાં જ તેઓ મહને ભેટી પડ્યા અને એક નિર્દોષ બાળકની નિખાલસતાથી પૂછવા લાગ્યા: “ દોસ્ત ! તું અહીં ક્યાંથી ? ”

મહે પૂછ્યું: “ અને, મહારાજ ! આપ અહીં ક્યાંથી ? ”

જિનવિજયજી બોલ્યા: “ હું હવે ‘મહારાજ’ નથી, ‘બાળક’ છું. જે મહને ‘મહારાજ’ અને ‘આપ’ શબ્દોથી સંબોધીશ તો ત્હારે ને મ્હારે બનશે નહિ. ત્હને ખબર છે ? : ભણેલું બધું ભૂલી જઈને એક તર્કવિતર્કહીન બાલક થઈ છેલા છ માસથી હું આ પહાડ પર આવી રહ્યો છું. ભૂતકાળને હું યાદે કરતો નથી: ફલાણી તકો મહેં ગુમાવી કે ફલાણી ભૂલો કરી એવા સ્મરણથી મ્હારો આનંદ કલુષિત કરવા હવે હું તૈયાર નથી. ભવિષ્યની મહને પરવા નથી: કાલે ખાવા નહિ મળે તો શું થશે, કોઈ જનનવર આવી શાડી ખાશે તો શું થશે, ઇત્યાદિ (કાલની) ચિંતા હું કરતો નથી. હાથવેપ, ક્ષેપ, ભય એ ત્રણ શત્રુને મારીને અહીં આવી બેઠો છું. એ શત્રુઓને મારનારાઓ જ આ શત્રુજય ગિરિ પર આવે છે અને અહીંની ખુશ્નુમા હવાથી એાર વધારે તાકાદવાળા બને છે. અમને અહીં આગળ વધવાની, મ્હોટા થવાની, ખીલવાની પણ ‘ઈચ્છા’ થતી નથી. અમે તો અમારાથી ‘મ્હોટા’ને જોઈએ છીએ અને આપો-આપ ખીલીએ છીએ. બધી અવસ્થાના અવધૂ આ પહાડ પર રહે છે: કોઈ બાલ્યાવસ્થામાં, કોઈ કિશોર અવસ્થામાં, કોઈ બર યુવાનીમાં, કોઈ આધેડ અને કોઈ વૃદ્ધ તો કોઈ વળી અતિવૃદ્ધ અવસ્થામાં છે. તેઓ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે પસાર થાય છે ત્હારે ત્હેમનક દેહમાંથી ત્હેમના ગુણોનો શુદ્ધ પ્રવાહ વહેતો જ હોય છે અને તે

અમને આપોઆપ મળતો રહી અમારું પોષણ અને વૃદ્ધિ સ્વભાવતઃ થયાં કરે છે. પણ, દોસ્ત, હવે કહે કે તું અહીં ક્યાંથી ? ”

“ મહારા જીમરી દોસ્ત ! ” મહેં કહ્યું “ હું અહીં અવધ્ન ઓમાંના એકાદને જોવા જ આવ્યો છું. ”

જિનવિજયજી બાળકની નિર્દોષતાથી હસ્યા અને બોલ્યાઃ “ દુનિયાના લોકોને અવધ્ન દેખાતા જ નથી ! ”

“ હા, મહેં એવી લોકવાયકા સાંભળી હતી અને હવે હું જોઉં છું કે એમાં ઉંડો ભેદ છે. ” મહેં કહ્યું “ પણ ત્યારે, દોસ્ત ! તું મને મદદ ન કરે ? ”

જિનવિજયજી ફરીથી હસ્યા અને બોલ્યાઃ “ ‘મદદ’ એવો શબ્દ અમે બાળકોના જાણવામાં નથી ! તું જે પૂર્વસ્મરણનો ત્યાગ કરી ‘બાળક’ બની જ તો ત્હને પણ અમારી પેઠે જ બધું ‘દેખાશે.’ જોવામાં કાંઈ પારકી આંખો કામ લાગતી નથી. ”

મહેં નિશ્ચય કર્યો કે તે જ ક્ષણે મહારે બાળક બનવું અને મહારા છટ અવધ્ન મહાવીરને જોવા અને ત્હેમની સાથે વાતો કરવી. તેથી મહેં કહ્યુંઃ “ ત્યારે હું હામણાં જ બાળક બનું તો ? ”

“ ઘણું મુઝનું ! ”

“ બાળક બનવા માટે મહારે પૂર્વસ્મરણનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, ખરું ? ”

“ એમ જ ! ”

“ ત્યારે જો ! હું શરૂ કરું છું. ”

મહેં પલાંડી વાળી શ્વાસનું રૂંધન કર્યું, અને મનમાં જ બોલ્યોઃ

‘ હું પૈસો નથી, - પૈસાનો સ્વામી પણ નથી; પૈસાવાળા તરીકેનું બાન એક બ્રમણ હતી;...એ બ્રમણને હું બળમ કરું છું. ’

‘ હું પુત્ર નથી, હું પિતા નથી, હું નેતા નથી, હું ભક્ત નથી, હું તાબેદાર નથી : ઉપરી કે તાબેદાર તરીકેનું સમગ્ર બાન એક બ્રમણ હતી;...એ બ્રમણને હું બળમ કરું છું. ’

‘ હું મન નથી, હું બુદ્ધિ નથી; મન અને બુદ્ધિથી પ્રેરાતો ‘હું’ એ એક બ્રમણ હતી, કે જે બ્રમણને હું—’

એટલામાં મહારા શાન્ત સરોવરમાં એક મોઝું ઉછળ્યુંઃ “બ્રમણને બ્રમણ તરીકે ઓળખાવનાર પણ બુદ્ધિ જ છે, તો બુદ્ધિનો ત્યાગ કરવાનું કેમ પાલવવું જોઈએ ? ”

એ જ ક્ષણે જિનવિજયજીનું ખડખડ હાસ્ય મ્હારે કાને પડ્યું અને સમાધી બાંગી ગઇ.

“ કે...મ ? યુદ્ધિને છોડાતી નથી કે ? છાતી પર પથરો લઇને અપાર સમુદ્ર તરવા છે ખરૂંને ? ” અને એમણે મ્હારા ગાલ પર એક રમતીઆળ તમાચો લગાવી દીધો !

હું પણ એ બાકીશતાનો એપ પામી રહ્યો તમાચો લગાવી બેઠો ! ગું કંઈ હું એનું એ વખતે મ્હને બાન નહોતું !

“ બાપાજી ! બાપાજી ! આ છોકરાને કાંઈ કહેજો, નહિ તો હું એને મારી બેસીશ ! ” જિનવિજયજીએ છેક જ બાળકની પેઠે રાવ ખાધી. એ રાવમાં કોઇની ‘મદદ’ની પ્રાર્થના નહોતી. સ્વબલની ભાવના જ એના ગર્ભમાં હતી.

એ જ ક્ષણે અમારી નજર રહ્યો થી મહાવીરની પ્રચંડ મૂર્તિ દષ્ટિગોચર થઇ. નિર્દોષતા, સક્રિયતા, અને આનંદની એ સાક્ષાત્ મૂર્તિને જોતાં જ હું પામી ગયો કે એ બીજું કાંઈ નહિ પણ જૈનોના અરિહંત અને તીર્થંકર મહાવીર પોતે હતા. એમણે પ્રકાશિત હસમુખા ચહેરે જિનવિજયનો મસ્તકસ્પર્શ કરી કહ્યું : “ અચ્ચા ! ત્હારો મિત્ર ‘ધ્યાન’થી નહિ પણ ત્હારી સાથેના નિર્દોષ ‘તોશાન’થી યુદ્ધિને ત્યાગ કરી ચૂક્યો છે ! એને હવે ત્હારા જેટલો જ આ દેશમાં રહેવાનો અધિકાર છે. પણ થોડો વખત એને પહાડની નીચેની ભૂમિ પર—જ્યાં મ્હારા નામથી ધણું ખોટાં શિક્ષણો અપાવા લાગ્યાં છે અને તેથી જિવાત્માઓ નિર્માલ્ય થઇ ગયા છે ત્યાં—મોકલી મ્હારો સંદેશ પહોંચાડાવવો છે, તેથી ત્હારે ત્હારા દોસ્તની સોજતની મજા થોડો વખત ગુમાવવી પડશે. ”

અને તેઓએ મ્હને ઇસારો કર્યો, તે મુંગી બાપાથી અપરિચિત હોવા છતાં હું જાણે એમનો આશય સ્હમજતો હોઉં એમ ત્હેમની પાછળ ચાલવા લાગ્યો. આગળ શ્રી મહાવીર અને પાછળ હું એમ ચાલતાં ચાલતાં અમે એક સીધી અને ધણી રુસ્કેલ ટેકરીની નજ-દીક આગ્યા, જ્યાં શ્રી મહાવીર થોભ્યા અને મ્હને કહેવા લાગ્યા : “ ‘ દયા ’ અને ‘ રક્ષા ’ ની ભાવનાએ આર્માવર્તને નિર્માલ્ય કર્યો છે, અને ‘ કૂરતા ’ અને ‘ બક્ષણ ’ ની ભાવનાએ આર્માવર્ત સિ-વામની શેષ દુનિયાનું અધઃપતન કર્યું છે. સમસ્ત દુનિયા બૂલી ગઇ છે કે યુદ્ધિ અને યુદ્ધિએ યોજેલી દરેક ‘ભાવના’ આત્માની હાસી માત્ર છે, નહિ કે રાણી. સધળી ભાવનાઓ, સધળા આદર્શો, સધળા બાપાઓ આત્માની સહાયક માત્ર હોઇ શકે, આત્માનું સ્વામીત્વ

એમની પાસે ન હોયું જોઈએ. ઝવેરી 'ચવ' થી, સોની 'રતી' થી, કાપડીઓ 'તમુ' થી, નૈયાયિક ન્યાયસૂત્રથી અને સાધુ વર્તનના અમુક 'નિયમ' થી પોતપોતાનો 'વ્યાપાર' કરે, પણ એ બધી ચીજો એમનાં 'કાટલા' માત્ર છે, નહિ કે 'કિમ્મત'. 'કિમ્મત' ઉપજનવળી અને એ વડે પોતે વધુ શક્તિમાન થવું એ જ આશય હોવો જોઈએ. કાપડીઓ તમુ અને ગજને બદલે શેર અને બશેરીના 'ધોરણુ' વડે પણ 'કિમ્મત' ઉપજવી શકે. જીવનને 'કૂરતા' ના ધોરણુનું આશ્રીત બનાવવું એ 'બ્રમણા' છે, તેમજ 'દયા' ના જ ધોરણુનું આશ્રીત બનાવવું એ પણ 'બ્રમણા' છે. હું જ્યારે ત્હમારી પૃથ્વીપર ધરતો હતો ત્યારે મહેં કૂરતા બહુ વચેલી જોઈ તેથી દયા અને રક્ષાતું ધોરણુ થોજી આપ્યું હતું, જે કે તે છતાં મહારા 'મુખ મંડળ'ના સમાસદોમાં-ગૌતમ જેવાઓમાં-દયાના ધોરણુની તાબેદારી ન રહેવા પામે એની પણ હું સંભાળ અવશ્ય રાખતો. એક ભરવાડ જ્યારે મહેને મારવા તૈયાર થયો હતો અને ઇન્દ્ર મહારી મદદે દોડી આવ્યો હતો ત્યારે મહેં તે મદદ અને રક્ષા સ્વીકારવામાંય 'અપમાન' અને 'પાપ' માન્યું હતું, એ મતલબનો એક દલ્લેખ આજે પણ જૈનોના ધર્મગ્રંથોમાં ભાગ્યાદૂટા આકારમાં હયાતી ધરાવે છે. પણ એ ઘટનાનું સમ્પૂર્ણ-આખેહુમ-ખ્યાન તેઓ પાસે નથી રહેવા પામ્યું. તેથી હું હમણાં જ મહારી યોગશક્તિ વડે ત્હને ભૂતકાળ-માં લઈ જવા માગું છું અને આ શત્રુંજય પહાડ પર મહડતાં ડરતા અને મહારા હાથની માગણી કરતા ગૌતમને એ ઘટનાના બયાનવડે મહેં કેવો ઉપદેશ આપ્યો હતો તે તું પોતાની આખોથી જોવા પામે અને ત્યાર પોતાના કાનોથી સાંભળવા પામે એમ કરવા માગું છું. એ દસ્યના બાન સાથે ત્યારે આયભૂમિમાં પાછા ઉતરી જવું અને ત્હેં જે જોયું-સાંભળ્યું હોય તે ત્હાંના વધુ વિચારવંત પુરૂષો સમક્ષ કહી સંભળાવવું. એ જ્ઞાન સમસ્ત દુનિયાને અનુકૂળ થાય એવી ઘેલી ઇચ્છા કદાપિ કગતો નહિ. આખી દુનિયા કોઈ કાળે એકી સાથે સ્હમજદાર થઈ નથી અને થઈ શકશે નહિ. જે થોડાઓ સ્વભાવે શક્તિમાન છે પણ જોડેમની શક્તિઓ વિકૃત શિક્ષણથી દટાઈ ગઈ છે તે 'થોડાઓ'ની જ જગૃતિની દરકાર કરવાની છે. એ થોડાઓ પછી સમસ્ત લોકગણને પોતાની ઇચ્છાશક્તિથી દોરવી શકશે. આર્યાવર્ત-માં આજે સૌથી વિશેષ જરૂર ખરા જ્ઞાનની છે- સમ્યક્ જ્ઞાનની છે. એ સમ્યક્ જ્ઞાન, તું હમણાં જે દસ્ય નજરે જોશે ત્હેંતું બયાન લક્ષપૂર્વક સાંભળનારમાં સહેલાઈથી આવી શકશે. અને પછી તેઓ

આપબળથી જ સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્ર પણ મેળવી શકશે. ખરી રીતે ‘જેતાં’ અને ‘ક્રિયા કરતાં’ તેઓ સઘળા પ્રકારના સ્થૂલ તેમજ સૂક્ષ્મ શત્રુ પર જય કરી શકશે. શત્રુજય ગિરિ પર ચડવાની ઇચ્છા વાળાએ-એ તનદુરસ્ત ખુશનુમા હવાની મોજ ઇચ્છનારાએ-અગાઉનું સઘળું બહુતર બૂલવું જોઈએ. નીચે ઉભા રહી ઉંચે જોવાને બદલે ઉંચે ઉભા રહી નીચે જોતાં શિખવું જોઈએ. જીવવાની લાલસા અને મરણ કે દુઃખનો ભય એણે બાળીને બળમ કરવો જોઈએ. બિવિધના વિચાર અથવા હાયવોયને હવામાં ફેંકી દેવાં જોઈએ. સગવડ, સુરક્ષિતપણું, જોખમ માત્રથી બચતા રહેવાની ખચરદારીઃ એ સર્વનો ત્યાગ કરી એક પ્રકારની ‘જોખખરદારી’ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. એ પ્રમાણે પોતાનો ઢાળો જ બદલી નાખવો જોઈએ. જીવવાનીની લહેજત ફરી મેળવવા ઇચ્છતું વૃદ્ધ ફીનીક્ષ પોતે જ અગ્નિમાં પડી જણું શરીરને બાળી બળમ કરે છે અને પુનર્જન્મ લે છે—‘હીજ’ થાય છે ! હીજ-એક જીવંતમાં બીજ વાર જન્મ લેનાર-સિવાય બીજે કોઈ મનુષ્ય પૂજનીય-અર્ચનીય-‘ઉચ્ચ’-‘ખાનદાન’-બ્રહ્મવિદ્-ઇશ્વરી અંશ-બની શકે જ નહિ. પોતાનું રૂપાન્તર ક્યાં વગર મુક્તિ નથી. મુક્તિ—કોઈ પણ પ્રકારની મુક્તિ-સહાયથી-રક્ષાથી-દયાથી મળતી બીજ નથી.

“અને મુક્તિ કોઈ કાદંપનિક પદાર્થ નથી. પદાર્થો અને મનુષ્યોની તાબેદારી સ્વીકારનાર કે સહન કરી લેનાર મનુષ્ય ગમે તેવાં ભગવાંથી કે ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાથી કે ગમે તેટલી વિદ્યાથી પણ મુક્તિ મેળવી શકશે નહિ. બુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં, રાજકીય ક્ષેત્રમાં, ગૃહસંસારના ક્ષેત્રમાં : સર્વત્ર શત્રુજય કરનારો જીવાત્મા જ મુક્ત છે, અને તે મુક્ત જ છે.

“ માટે જો, ત્હારી નજર સમક્ષ મહારા યોગબળથી જે પૂર્વ ઘટનાતું દ્રશ્ય રજી કરે છું તે લક્ષપૂર્વક જો, અને ત્હેના બાન સાથે આર્યાવર્તમાં જઈ તે ચિત્રને ત્હારી બાષા દ્વારા પ્રસિદ્ધિ આપ.

“વિક્રમ પૂર્વે સુમારે પાંચસો વર્ષ પર દયા, ક્ષમા, સહાય, નમ્રતા આદિ કૌમળી ભાવનાઓ પૂજતી હતી તેમ હવે પછી ઉચ્ચ ભાવનાઓ પૂજશે અને વિક્રમની વીસમી સદીના દેશા ભાગમાં એ જ ‘નીતિ’ બનશે. ”

છેલ્લો શબ્દ બોલાતાની સાથે જ મહારી દષ્ટિ સમક્ષ અલૌકિક દ્રશ્ય ખડો થયો, જે દ્રશ્ય આ પછીનાં પૃષ્ઠમાં આજેખવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.

મહાવીર કહેતા હવા.

“ ભગવન! ” શત્રુઝય* ગિરિરાજપર ચઢતાં શ્રી મહાવીર પ્રત્યે ભક્તિપરાયણુ ગૌતમ બોલ્યા: “ ભગવન! ”

પરંતુ, વિદ્યુતની ઝડપથી આગળ ને આગળ વધતા મહાવીરે સાચળ પડેલા ગૌતમ તરફ નજર સરખીએ કરી નહિ.

“ પ્રભો! ” ગૌતમે પુનઃ અરજ કરી “ આ ચકરી આવે એવા સીધા ડુંગર પર આપની સાથે ચઢતાં હું હાંશી જાઉં છું; અને સુસવાટા મારતો પવન મહારા વસ્ત્રમાં ભરાઇ મહેને નીચે ખેંચી જાય છે. દયા કરી જરા થોભશો ? આપનો સહાયક હાથ મહેને સ્વીરશો ? ”

“ ગૌતમ ! દુનિયામાંથી ભગવાન અને પ્રભુ તો ઝ્યારનાએ ‘ મરી ગયા ’ છે, તહેની તહેને હજી ખપ્પર નથી ?—અને દયા, એ પણ ભગવાનની સાથે જ મરી ગઇ છે ! હા...હા...હા...હા... ” મહાવીર કહેતક હવા.

“ ‘વૃત્તો’ વડે તું ‘ નીચે ’ ખેંચાઇ જાય છે તો પછી શા માટે એ જાળને ફેંકી દેતો નથી ? ગિરિશિખરની હવા ઇચ્છતી, અને તે છતાં શરીરને વસ્ત્રોથી લાધવું, એ શું હાસ્યજનક નથી ? પોતાની મૂર્ખાઇથી કે અશક્તિથી વિકૃત બનાવેલા શરીરનું કદરૂપાપણું ઠાંકવા માટે, દુનિયાને ઠગવા માટે, ‘ દુનિયાના વિદ્વાનો ’એ વસ્ત્ર બનાવ્યાં હતાં, અને ‘ કુદરતી ’—‘ નાગા ’ રૂહેલવામાં ‘ પાપ ’—‘ અનીતિ ’—‘ જંગલીપણું ’ મનાવ્યું હતું. હા, પણ તું તો હનણાં હવા જેવો કુદરતી નાજો-શરમ વગરનો-જંગલી થવા જાય છે ! તહારે વળી વસ્ત્ર કેવાં ? ફેંકી દે ‘ દુનિયાના વિદ્વાનો ’ની એ ‘ જાળ ’ને દુનિયા તરફ ખાંછી ! ” એમ શ્રી મહાવીર કહેતા હવા.

* શત્રુ માત્ર—સ્વૃક્ષ તેમજ શક્તિ શત્રુ-પર જય મેળવવાની શક્તિ રૂપી ભૂમિકા, કે જે ‘ઘોઠમણ’ની સપાટ ભૂમિકાથી ધણી ‘ઠંચી’ અને કઠોર (rough and hard) જ હોય. એ ભૂમિકાનું નામ જેમ વીરરસ-ભર્યું છે તેમ એ ભૂમિકાપર ચાલનારા પુરુષોનાં નામ પણ (અરિહંત, મહાવીર, આર્ય, જેન અથવા વિજેતા) વીરરસભર્યા જ હોય.

“ અને ઝૌતમ ! ‘ દેવોના વલ્લભ ’ ! ડુંગર પર ત્રિહાર કરનાર તારા જેવા ‘ સિંહ ’ને વસ્ત્રભળ હોવી એ ખ્યાલ જ શું અસહ્ય નથી ? ‘ દુનિયાના લોકો ’ માટે* ‘ નીતિ ’- ‘ અનીતિ ’નાં વચ્ચે ‘ સન્નિયત્રા ’ છે; ‘ સિંહો ’ માટે તો ‘ નહિ સર્જાયલી ’ એવી-સ્વાભાવિક- ‘ નન્ન વૃત્તિ ’ જ છે. સિંહો અને વીરો માટે કશુંયે શરમભર્યું નથી. કારણ કે ‘ શરમ ’ તહેમની ખાસ ભાષાના શબ્દકોષમાં જ નથી !... શરમ અને ભય એ બન્નેને જોડો નિરવશેષપણે ભૂલી શકે તેઓ જ શત્રુન્નય ગિરિરાજ પર ચઢી શકે અને ત્યાંની આરોગ્ય તથા શક્તિ બક્ષતી ખુશનુમા હવા ભોગવી શકે. દેવોના વલ્લભ ! નન્ન થવાની અને નન્ન રહેવાની શરમને એ શરમભર્યાં વસ્ત્રમાં જ વીંટાળીને ફેંટી દે—શરમભરી દુનિયા પર ! ” એમ શ્રી મહાવીર કહેતા હવા.

“ અને હવે, દેવોના વલ્લભ ! શત્રુન્નય ગિરિરાજ પર ચઢત્યાં ‘ પડી જવાશે ’ એવા ‘ ભય ’ને તાપે થઇ મહારો ‘ હાય પકડવા ’ની તું જે ‘ આશા ’ રાખે છે તે ‘ આશા ’ને તેમજ તે ‘ ભય ’ને પણ હવામાં ફેંટી દે ! અને આશા કે ભય વગરનેહ નહાનો ‘ બાળક ’ બની જા-બાળક ! ” એમ શ્રી મહાવીર કહેતા હવા.

“ ગુરૂદેવ ! જેવી આપની આજ્ઞા ! ” ઝૌતમે કહ્યું; પણ ગુરૂની સ્થાયનો ત્યાગ શી રીતે કરવો—એ પાલવે જ કેમ—એ વિચારમાં ને વિચારમાં તે સ્તબ્ધ થઇ ઉભા હવા.

“ ઝૌતમ ! હું કદાપિ ‘ આજ્ઞા ’ કરતો નથી ! આજ્ઞા, પ્રાર્થના અને હાયવોયઃ એ ત્રણે ‘ બલા ’ઓ મહારાથી સદા દૂર જ નાસતી ફરે છે,—એટલો હું ‘ ડરામણો ’ છું. આ ત્રણે બલાઓ મહારાથી હારી છેવટે ‘ દુનિયાના લોકો ’માં અને ખાસ કરીને ‘ દુનિયાના ઇશ્વરો ’માં તહેમનાં પેટ ચીરીને પેસી ગઇ છે ! ” એમ શ્રી મહાવીર ઝૌતમ પ્રત્યે કહેતા હવા, અને ક્ષણમાં ગમડી પડાય એવા એક ભયાનક સ્મિત-રની ટોચ પર નન્ન સ્વરૂપમાં ટટાર ઉભા ઉભા ખડખડ હસતા હવા.

* દુનિયાના લોકો=Masses=અણુધડ જીવાત્માઓ=પાશવવૃત્તિવાળો લોકસમૂહ. તે અસક્ત હોવાથી ‘ દુઃખ ’ને ‘ ત્યાગ્ય ’ માને, અને તેથી સાહસમાત્રને ‘ અનીતિ ’ જ ઠરાવે. દુઃખ અસહ્ય હોવાથી તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ ‘ રક્ષા ’ની દરકાર કરે. એમની એ ‘ જરૂરીઆત ’ જ સમર્થ ગુરૂને ‘ શબ્દ ’ બનવાની સગવડ આપે.

પરંતુ, શ્રી મહાવીરના ઉંડા બાવવાળા ઉદ્ધારોનો મર્મ જોતમર્મી ‘સ્હમજ્યો’ નહિ. એમના ગમરાટમાં ઉલટો વધારો થવા લાગ્યો. શ્રી મહાવીરની તીક્ષ્ણ આંખ તે પરિણામને જોઈ ચડી હતી, પણ તેમાં જાનનો અગ્નિ એટલો સતેજ હતો કે ત્યાં દયાના બન્ધને અવકાશ મળે તેમ નહતું. તે સાગર જેવા ઉંડા તથા ડુંગર જેવા ઉંચા, ભવ્ય અને કઠણ હૃદયે જોતમર્મ પ્રત્યે ફરી ખડખડ હાસ્ય કર્યું અને ફરી કહ્યું:

“ દેવોના વલ્લભ ! તું મહારો હાથ માગે છે ?...હા...હા... હા...! તું મહારો હાથ માગે છે, પણ હું સ્ત્રી નથી !...હા...હા... હા...! દેવોના વલ્લભ ! તું મહેને સ્ત્રી ખતાવવા ઇચ્છે એમ ત્હારી ગુરુભક્તિ કે ?...અને સાંભળ, હવે ત્હને કહી દઉં છું કે સ્ત્રી હાથે તો આપે છે, પણ...અદલામાં હૈયું લઇ લે છે !...હૈયું જતાં હિમત રહેતી સાથે જ જાય છે; અને તેથી જ સ્ત્રીઓ આટલી બધી હિમતવાળી છે, જ્ઞહારે આજના પુરૂષો રોતડ, માયકાંગલા, પારકા હાથની ‘ હુંડ ’ પર જ જીવતા, સ્વબલ અને સ્વમાનના ‘માન’ વગરના અને અનુદાર જન્યા છે. દેવોના વલ્લભ ! જો હું ઇચ્છા કરવાની સ્થિતિમાં હોત તો આજના પુરૂષો સ્ત્રી અને એમ ઇચ્છત ! કારણ કે, તેથી તેઓમાં કાંઇક વિશેષ ‘ માણસાઇ ’ પ્રકટ થાત ! અને જોતમર્મ ! આપણે તો ‘હમણાં’ ‘ માણસાઇ ’ નહિ પણ દેવતાઈ-પરમદેવતાઈ-સિદ્ધાઈ પ્રકટ કરવા ગિરિરાજપર નીકળી પડ્યા છીએ તે શું તું સૂલી ગયો ? ” એમ શ્રી મહાવીર કહેતા હતા.

“ જોતમર્મ ! આજે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વને વફાદાર નથી રહી, અને પુરૂષો પુરૂષત્વને. આજે બધાએ આરામને લક્ષ્યમિંદુ માન્યું છે, અને કેટલાકે તો વળી એશોઆરામને ! અને તેથી સુખિ પણ આરામ-સ્થાનમાં જ કદખી છે ! ‘ આરામ ’ તથા ‘ સુખ ’ને પ્રાપ્તિ કરાવી ‘ દુનિયાના ઇશ્વરો ’એ ‘દુનિયાના માણસો’ માટે નીતિ-અનીતિના વાડા અને પુણ્ય-પાપની સાંકળો યોજી લોકોને સાહસ વગરની — ‘ લહેજત ’ વગરની-તનદુરસ્ત ‘ મસ્તી ’ વગરની-‘ ગૌરવ ’ વગરની — કંઠાલ કીટવત જાંદગી જીવતાં શિખવ્યું છે. દેવોના વલ્લભ ! તું પણ એ ‘ લોકિક ’ ધર્મમાં જ ઉછરેલો હોવાથી તું ‘ બેડી’ઓને તોડતાં

* પુરૂષ-આજનો વિદ્યુત નિર્માલ્ય પુરૂષ નહિ પણ સ્વાભાવિક પુરૂષ-પોતાની ઉભરાઈ જતી શક્તિને લીધે સ્વભાવતઃ ઉદાર હોય છે. ‘ બલાઈ ’ કે ‘ પુણ્ય ’ કરવાના ધરાદાથી નહિ પણ સ્વભાવતઃ-પોતાની ‘ મજા ખાતર-તે ‘ ઉભરાય ’ છે, વર્ષે છે, આપે છે.

ડરે છે અને મહારા હાથની માગણી કરે છે. પણ જાણુ, એ દેવોના વલ્લભ ! જાણુ કે, લૌકિક નીતિ અને લૌકિક ધર્મને તોડવા-સંહારવા, ‘નવું’ ઉત્પન્ન કરવા અને નવા વડે લોકોને ભડકાવી એમાંથી થોડીક હિંમતવાન વ્યક્તિઓ બનાવવા માટે જ હું મહારા ‘ડુંગર’ પરથી કવચિત્ ‘નીચે, ઉતરી આવું છું. હું દરેક ચીજને નવી ‘કિંમત’ આપું છું, નવાં નામ આપું છું, નવાં રૂપ આપું છું, અને તેથી જૂની કિંમતના રખવાળો ક્રોધાયમાન થઇ મહારા પર પ્રહાર કરવાનું પણ ચૂકતા નથી. પણ તેથીય શું ? દરેક પ્રહાર મહારે મન આનંદને એક નવો પાઠ છે ! અને એટલા જ માટે હું ‘આર્ય’ કરતાં ‘અનાર્ય’ લોકોમાં વધારે જાઉં છું ! ” એમ શ્રી મહાવીર કહેતા હતા.

તથાપિ ગૌતમનો ગમરાટ હજી દૂર થયો નહિ. “ પ્રભો ! હું તો આપનો ભક્ત છું-શિષ્ય છું; મહને તો આપે હાથ દેવો જોઇએ ” એમ ગૌતમ કાલાવાલા કરતા હતા.

અને શ્રી મહાવીરે આખો બંધ કરી અને બેદરકારીથી કહ્યું : “ હું ‘મુડદાં’ ઉપાડતો નથી ! અને મહારો શિષ્ય, ત્હારી માશક ગુરુનેય શિષ્યામણુ કે આશા આપતો, હોય નહિ ! તું તે વખતે મહારો શિષ્ય થવા આવ્યો હતો કે જે વખતે તું પોતાને જ પીછા-નતો નહતો. ગૌતમ ! જે પોતાને પીછાનતો નથી તે, બીજાને શું પીછાને ? અને મહને પીછાન્યા સિવાય તું મહારો ‘શિષ્ય થવા આવ્યો તેથી શું દહાડો વળે ? માટે પ્રથમ તું પોતાને પીછાન, એટલે મહને પીછાની શકીશ; અને મહને પીછાનીશ ત્હારે હું ત્હને મહારા શિષ્ય તરીકે સ્વીકારીશ. દેવોના વલ્લભ ! મહારો ‘લોકોત્તર ધર્મ’ તો આવો છે ! ‘લૌકિક ધર્મોમાં’ એથી ઉલટું જ બને છે : લોકો ગમે તે પુરૂષના પગને વળગી પડે છે, -ત્હેના ચહેરાથી અંજાઇ જમને, કે ત્હેના સંગીતથી મુગ્ધ થમને, કે ત્હેની આસપાસના ઠાઠ-માઠથી દયાઇ જમને, કે ત્હેના વાણીવિલાસથી રંજિત થમને, લોકો ગમે તે પુરૂષના પગને વળગી પડે છે અને ત્હેના શિષ્ય બની જાય છે. પછી તે સમાજભક્ષક પોતાના મંદા સ્વાર્થને પોષે એવા ‘કાનુન’ના નામથી મનમાનતી જળ બીજારી ‘માંછલાં’ પકડે છે ! દેવોના વલ્લભ ! મહાવીરનો લોકોત્તર ધર્મ એ સર્વથી ન્યારો છે ! પોતાને જેઓ નથી ઓળખી શક્યા ત્હેમને મહાવીર પોતાના શિષ્ય તરીકે કોઈ કાળે સ્વીકારતો નથી; પોતાનું સામર્થ્ય જેઓએ હરકોઇ રીતે નથી પીછાન્યું તેઓ મહાવીરના શિષ્ય થવાને ‘અધિકારી’ જ નથી. હા,

ચોરોના શિરદાર મહારા શિષ્ય બની શક્યા છે, વેશ્યાઓ મહારી શિષ્યા બની શકી છે, યુદ્ધમાં હજારોનો સંહાર કરી આવેલા રાત્ર હાથયાળા ક્ષત્રિયો મહારા શિષ્ય બન્યા છે: એ બધું ખરું, પણ તેઓ પોતાનું 'સામર્થ્ય' પીછાની શક્યા હતા, એ સામર્થ્ય માટે શરમાતા નહતા, અને સામર્થ્યને ઓર વધારે પ્રકાશિત કરવા ચાહતા હતા, તેથી જ તેઓ મહારા શિષ્ય બની શક્યા હતા. 'શક્તિ'ને 'ગુન્હો' સહમજનાર, 'સાહસ'ને 'ભૂખાંધ' સહમજનાર, જમીનપર પેટે ચાલીને દિવસ પૂરા કરવામાં 'સમ્યતા' અને 'સદ્ગુણ' માનનાર, હુંગર-ગુફા-સમુદ્ર-આકાશ-સિંહથી* ચમકનાર 'સદ્ગુણીઓ' મહારા શિષ્ય થઈ શકે નહિ. ગૌતમ ! તું બ્રમણમાં પર્યો જણાય છે. હમણાં તું 'સદ્ગુણીઓ'ની સત્તામાંથી છટકીને શત્રુજય ગિરિરાજપર ચઢવા લાગ્યો છે તેથી તેઓ તારાપર પોતાની સઘળી શક્તિથી જળ ફેંકવા લાગ્યા હોય એમ હું જોઈ છું. પણ શત્રુજયગિરિના ઓ પથિક ! શું આ ખુલ્લી આકાશી હવા ત્હને મજબૂત કરવાને બસ નથી ? આ પહાડી દેખાવ તારા બીતરને પહાડી બનાવવા પુરતો નથી શું ? જરૂને તું ગુરૂ માનવા તૈયાર થયો છે ત્હેની ફલંગો અને વૃન્ધ, બેદરદાર ગાન અને ખડખડ હાસ્ય : એ સર્વ ત્હને લોકજળથી છૂટવાનું સામર્થ્ય આપવાને પુરતું નથી શું ? ગૌતમ ! જો, હું કહી ગયો છું કે આ દુનિયામાંથી પ્રભુ 'મરી ગયા' છે; અને હવે હું ત્હને કહું છું કે પ્રભુ હવે તારામાં 'અવતરવા' માગે છે: બોલ, છે તું તે માટે તૈયાર ? ”

અને શ્રી મહાવીરે આખો બોલી નાખી અને સમ્પૂર્ણ રૂઆબથી કહ્યું: “ ગૌતમ ! દેવોના વલ્લભ ! ભાવી ભગવન્ ! યાર થા અને પહાડપર ચઢવા લાગ ! ફૂદકા અને ફલંગો મારતો, ખીણોની મસ્કરી કરતો અને ટેકરીઓને ચપાટ મારતો ઉંચે...ઉંચે...ઉંચે ચઢવા લાગ ! ”

અને હવે ગૌતમના શરીરમાં વિદ્યુત્તો ઝમકારો થાય છે, અને જુઓ, તે મસ્તક ઝાટકી પગ હપાડે છે ! શરીરપરનાં સઘળાં વસ્ત્રો ત્હેમણે કપ્પારનાંએ હવામાં ફેંકી દીધાં છે.

* * *

* બન્ધ અને પ્રચંડ, હંડી, અમર્યાદિત, ઉંચી તથા મસ્ત 'ભાવના'ઓ (Concepts) અને એવી નીતિ 'ઓ.

એક, એ અને ત્રણ ટેકરીઓ. પસાર થાય છે અને એકાએક સિંહની ગર્જના સંભળાય છે.

ગૌતમ ત્યાં જ ઠરી જાય છે અને ત્હેમનાથી સ્વભાવતઃ ખોલી જવાય છે: “ પ્રભો ! સહાય કરો ! રક્ષા કરો ! ”

“ ઓ ભયની જ સોજતને ચાહનારા દુનિયાના માંછડા ! અહો-નિશ્ચ ભયનો જ તડકડાટ કરતો ત્હને જોઇને, જો હું ક્રોધાદિ સર્વ વૃત્તિઓ પર જય મેળવી ચૂક્યો ન હોત તો, ત્હારા પર મ્હને હમણાં અસીમ ક્રોધ ઉપજત. શું આમ ભયભીત જીંદગી ટકાવી રાખવા કરતાં સિંહના મ્હોંમાં જાતે જ પેશવાનું સાહસ વધારે ‘ખાનદાની’ ભર્યું નથી ? પેટે ચાલીને-રીયાઇ રીયાઇને-દશ વર્ષ જીવતર લંબાવવા કરતાં કૂદકા મારવામાં-નાચવામાં-હસવામાં-હિડવામાં-યુદ્ધ કરવામાં વધારે ‘લહેજત’ નથી ? પારકી મદદ-ઓળીઆળ-રક્ષા-દયા વડે બચવાની ઈચ્છા કરતાં ભયને મરદાનગીથી ભેટવામાં વધારે તનહુરસ્ત સુખ નથી ? ઓ ટુંકી છાતીના-નાજીક બદનના-શુભા-મીની ગળથુથીવાળા મનુષ્ય ! એ ભય ત્હેં જ સંભર્યો છે, અને એવી જ રીતે ભયનો ભય પણ તું જ સર્જી શકે છે એ સત્ય યાદ કર ! એ સિંહ ત્હને ડરાવે છે, પણ ગમે તેવા સિંહનો પણ કાન તું પકડી શકે છે એ સત્ય શા માટે ભૂલે છે ? સાંભળ, હું ત્હને મ્હારી પોતાની વીતક વાત કહું ” એમ શ્રી મહાવીર કહેતા હવા.

* * *

અને શ્રી મહાવીરે ગૌતમ પ્રત્યે પોતાની વીતક વાત પોતે જ કહેવી શરૂ કરી.-વીતક કે જેમાં તેઓ પોતે ‘અનુભવ કરનાર’ ખાત્ર હતા, અને જે અનુભવ હમણાં પોતાના જ શ્રીમુખેથી વાણી રૂપે બહાર પાડતા હતા.

શ્રી મહાવીર કહેતા હવા: “દેવેના વલ્લભ ! ધ્યાન દઇને શ્રવણ કર ! હું એકદા આ શિખર પર ખેડો સતો અભયાદિત આકાશમાં ખેલતો હતો. લોકો એને ‘ધ્યાન દશા’ કહે છે, જો કે એ દશામાં તો અનેક ‘યુદ્ધો’ ચાલી રહ્યાં હોય છે અને ‘સમુદ્રસ્નાન’ અને ‘સૂર્યસ્નાન’ અને ‘ભયંકર મઝાઓ’ ચાલી રહી હોય છે ત્હેની લોકોને ઝોછી જ ખખર હોય છે !

“ એ પ્રસંગે કેટલીક ગાયોને લઇ એક ભરવાડ મ્હારી પાસે આવ્યો. હું કાંઇ કાંઇ વખત શહેરો અને ગામડાંમાં પણ વિચરું છું તેથી લોકો મ્હને કાંઇ સાધુસંત તરીકે ઓળખે છે. તેથી, મ્હને

એટલે જોધ ભરવાડ બોલ્યો: ‘ બાવાજી ! હું પાછો રૂં ત્યાં સુધી જરા આ ગાયોને સંભાળજો ! ’ એમ કહી તે ચાલતો થયો.

“ દેવોના વધ્ધ ! તું સહમજ્યો ? એ ગાયો અને ભરવાડને તું સહમજ્યો ? લોકો એ ગાયો, અને લોકોના દીલ પર સત્તા ભોગવતા તુપાલ અને ધર્મશુર એ લેમના ભરવાડ : તું સહમજ્યો ?

“ તે ગાયોના ભરવાડે એમ વિચાર્યું કે હું પણ એક સાધુ હોવાથી ગાયોને આંધી રાખવા-જળવી રાખવા-ની કલા સારી પેઠે જાણતો હોઈશ. તેથી, આ દેવોના વધ્ધ ! તેથી તે ભરવાડ મ્હને તે ગાયો ભળાવી ચાલતો થયો.

“ પણ હું તો ‘ હુંગરની જમીન ’ પર એટલો સતો વાદળાંનીય પેલી પાર ઉડતો હતો-ફૂટતો હતો: મ્હને તે ગાયોની શી દરકાર હતી ?

“ આકાશમાં જન્મ કામધેનુ લાવવાને શક્તિમાન હોવા છતાં એની પણ ગરજ વગરનો હું આ દુનિઆપરની ગાયોને શું કરું ? દેવતાના વધ્ધ ! મ્હને કશાની શી પરવા છે ?

“ મ્હને તે ગાયોના ભરવાડ કે માલીક અનવાની પણ ગરજ ન હતી, તેમજ મ્હેમને લેમનું દૂધ છીનવી લેવા ખાતર લાકડીથી મારનાર અને સદા બંધનમાં રાખનાર ભરવાડથી છૂટી કરવાની પણ મ્હને પરવા નહોતી; કારણ કે, આ દેવોના વધ્ધ ! હું કદરતના નિયમ અને કુદરતનું વધ્ધ અરાખર જાણતો હોઈ મ્હને કોઈની દશા પર ‘ ખેદ ’ થવો જ શક્ય નથી; કારણ કે ‘લામણી’ માત્રથી હું પર છું. મ્હારી ઉભરાઈ જતી શક્તિઓ કોઈની તૃષા છીપાવનાર કે સહાયક થઈ પડે એ જૂદી વાત છે, પણ હું કોઈને માટે ખેદ કે કોઈના પર દયા કરવાના સ્વભાવ વાળો નથી.

“ તેથી, આ દેવોના વધ્ધ ! તેથી હું તે ગાયોની બાબતમાં કશો પણ વિચાર કરવાની દરકાર વગર મ્હારા ઉડવા અને ફૂંદવામાં જ મશગૂલ રહ્યો. અને મ્હને આ પ્રમાણે બેતમાવાળો જોધ પેલી ગાયોએ સ્વતઃ ગામ ભણી રસ્તો લીધો !

“ જિયારી તે ગાયો ! ગાતમ ! તે કદાચ એવી આશા રાખતી હતી કે લેમના ભરવાડની પેઠે હું પણ એમને ખીસે આંધીશ, થોડું ‘ લીધું ઘાસ ’ નીરીશ, બે ચાર ગાળો અને કચકારા પછી એકાદ દંડપ્રહાર કરી એમને દોહી લઉશ !

“ બિચારી તે ગાયો ! ત્હેમને ખુશ્ખા મેદાનમાં ચરવાની મના હતી અને લીલું ધાસ લાવીને ત્હેમના ખીલા આગળ નીરવામાં આવતું હતું, તેથી ત્હેમાં જ તે ટેવાઇ ગઇ હતી અને ત્હેમાં જ ત્હેમને ‘ સુખ ’ લાગતું હતું—બિચારી તે ગાયોને !

“ બિચારી તે ગાયો ! દોરકું અને ડાંડો એ અહોનિશ ત્હેમની નજર આગળ રમી રહ્યાં હતાં અને તે તો ત્હેમણે મહારી પાસે જોયાં નહિ ! કહે, દેવોના વલ્લભ ! મહારી પાસે રહેવું એમને કેમ ગમે— બિચારી તે ગાયોને ?

“ પણ સાંભળ, ઓ ગૌતમ ! મહાવીર કોઈ દિવસ લોકગણ સાથે શબ્દોની આપ-લે કરતો નથી. સિંહણનું દૂધ સુવર્ણપાત્ર જ ગ્રીલી શકે, ખીજ ધાતુનાં વાસણ જીરવી શકે જ નહિ, એ, ગૌતમ ! મહાવીર ખરાખર જાણે છે; કારણ કે તે ગુફામાં પણ જોઈ શકે છે.

“ અને મહાવીરની ભાષા જેટલી ‘ સિંહ ’ થી અને ‘ બાલક ’ થી રહમજી શકાય છે તેટલી ‘ ગાયો ’ થી અને ‘ ભરવાડો ’ થી નથી રહમજી શકાતી; કારણ કે સિંહના તો ઉચ્છવાસને પણ ગાયો ‘ દુર્ગંધ ’ માને છે ! ઓ દેવોના વલ્લભ ! એટલા માટે હું પ્રાયઃ ગુફાઓ સાથે કે ગિરિશિખરો સાથે કે આકાશનાં વાદળાં સાથે કે મહારા પોતાના ઉત્પન્ન કરેલા ‘ ત્રિચારો ’ રૂપી પુત્રો સાથે વાતો કર્યાં કરું છું અને કવચિત્ કવચિત્ ‘ દુનિયા ’ રહામે ‘ બળવો ’ કરનાર કોઇ ‘ સિંહ ’ મળી જાય છે તો ત્હેની સાથે વાતો કરું છું !

“ ઓ દેવોના વલ્લભ ! મહારું ડહાપણ—મહારું જ્ઞાન પહાડની ગુફામાં ગર્ભવંતું થયું હતું, તેથી તે ‘ શહેરોમાં વસતા ’ લોકોને માટે ભયંકર છે. મહારું ડહાપણ એકાંત ગિરિશિખર પરની ‘ શીલા ’ પર વીચાર્યું હતું, અને ત્હેનું આગક જન્મની સાથે જ સમુદ્રના તળીઆથી આકાશના છેડા સુધી ફેલાઈ કરવા લાગ્યું હતું ! ઓ દેવોના વલ્લભ !

એ ‘ તન્દુરસ્તી ’—એ ‘ મરતી ’—એ જન્મસિદ્ધ શક્તિ ‘ દુનિયા ’ને બડકાવનારી છે. કારણ કે, વાડામાં કે ઘરમાં ખીલે બંધાઇ રહેવામાં અને એ મજની જમીન પર આઘાટવા કે પેટ ઘસીને ખસવા જેટલી પ્રવૃત્તિમાં જ એમની ‘ સુરક્ષિત જીંદગી ’ની ‘ સહીસલામતી ’ છે ! ‘ લીલી ધાસ ’ એમની નજીક આવીને પડે, તે ખાધને ત્યાં જ આઘાટી જવાની ત્હેમને છૂટ મળે,—એ ધર્મ એમની પ્રવૃત્તિમાં છુસાડવા માટે વર્ષો અને યુગો સુધી અનંતા ‘ ભરવાડો ’ એ શ્રમ સેવ્યો છે !

“ અને ઓ દેવોના વસ્ત્રમ ! ડુંગરે ડુંગરે અને ગુફાએ ગુફાએ મહારા ડહાપણે જણેલાં મસ્ત બાલકો મોજુદ છે અને અનંતકાલ પર્યંત મોજુદ રહેશે. અને સૈકાઓ બાદ, ઓ ગૌતમ ! એ મસ્ત બાલકોને નહિ જોઈ શકનાર ગાયો પણ તે ડુંગરાને પૂજવા જશે !

“ અને, હસતો નહિ, ગૌતમ !—હું ત્યારે જોવા શત્રુંજય-ગિરિપર દહેલવા નીકળી પડેલાને પણ ‘ ઇશ્વર ’ બનાવતાં વિચાર કરું છું,—કેટલી બધી આનાકાની કરું છું, પણ એ ‘ ગાયો ’ તે પત્થરના ટુકડાને પણ ઇશ્વર બનાવી દેશે અને પૂજશે ! ગૌતમ ! ગાયો અને ગાયોના ભરવાડોમાં પણ શું ઓછી મહત્વાકાંક્ષા છે ?—ઓછી ધીટતા છે ? દેવોના વસ્ત્રમ ! એ મહત્વાકાંક્ષા પર તું હસતો ના; તેઓ એ ગુણનો સ્વીકાર કરતા નથી એ જ ખેદનો વિષય છે, એને કોઈ નમ્ર નામ તળે છૂપાવવા પ્રયત્ન કરે છે એ જ ખેદનો વિષય છે. તેઓ પત્થરને ઇશ્વર બનાવે છે એ જ બતાવી આપે છે ત્હેમનું દૃઢ્ય બીજા કશા માટે નહિ પણ ઇશ્વરત્વ માટે જ તલસે છે.

“ પત્થરને ઇશ્વર બનાવનારા પ્રત્યે તું હસતો ના, ગૌતમ ! ઐશ્વર્ય તો વિશ્વમાં સર્વત્ર પથરાયલું છે, તેથી જ્યારે મનુષ્ય પોતામાંનું ઐશ્વર્ય સ્વીકારવા અને જાહેર કરવામાં ‘ શરમ ’ માનવા જેટલો વિકૃત બને છે ત્યારે છેવટે ત્હેની અંદર દબાઈ રહેલું ઐશ્વર્ય બીજા કોઈ પાત્ર કે પદાર્થને ઇશ્વર બનાવવા પ્રવૃત્ત થાય છે. તે દબાઈ રહેલું ઐશ્વર્ય કહે છે : ‘ ચાલો આપણે પત્થરને પણ ઇશ્વર બનાવીએ અને પૂજીએ; કારણ કે ઇશ્વરના પૂજન વગર બીજું બધું ધૂન છે !’

“ પોતાનું ઐશ્વર્ય પીછાનવા અને સ્વીકારવા અને જાહેર કરવામાં શરમ-પાપ-અનીતિ-ગુન્હો માનવાનું શિક્ષણ ભરવાડોએ ફેલાવ્યું હતું, ગૌતમ ! કારણ કે જડ પર રાજ કરવું સહેલું છે ! તેથી ભરવાડોએ ગાયોને વિનિતપણું શિખવ્યું.

“ લાંબા કાળથી એ શિક્ષણ પામેલી ગાયો ભરવાડને કહે છે : ‘ તું અમારા શરીરમાંથી દૂધ દોહી લે અને એ દૂધની મલાઈ વડે સશક્ત થઈ અનંતકાળ સુધી અમારું સ્વામિત્વ ભોગવ, અમારી ‘ સુરક્ષિત જીંદગી ’ જાળવવા ખાતર અમારા પર દોરડાં અને

ઈંડના પ્રયોગ પણ ખુશીથી અનુભવ, ત્યાં દીલ ચાહે તેમ અમને રાખ : ત્યાં શરણુ એ જ અમારું સુખ છે. ’

“નામરિકો હાકેમને કહે છે: ‘અમારી પાસેથી કર લે, ત્યારી કીર્તિને સહીસલામત અને વધારે વિસ્તૃત બનાવવા માટે કરવા પડતા યુદ્ધમાં હોમવા ખાતર અમારાં શરીરો બેઠાંએ તો તે પણ લે; કારણ કે અમને ત્યારો એ કથનમાં શ્રદ્ધા છે કે તું જે કાંઈ કરે છે તે બધું અમારી રક્ષા માટે જ કરે છે. અમે તો ત્યારો અચળ સૂર્ય અને અમારો અખંડ ચુડલો—ચાંડલો એ જ ઇચ્છીએ છીએ; અને તેથી ત્યારો પ્રત્યે વગર શરતે ‘વશાદારી’ બતાવવામાં જ અમારું કલ્યાણ છે. ’

“બડતો ગુરને કહે છે: ‘અમારું ધન જ માત્ર નહિ પણ તન અને વળી મન પણ—રે આત્મા પણ—તહને સમર્પણુ છે ! તું જે ક્ષરમાવે તે અમારી ‘નીતિ’ છે. તું જ્યાં દોરી જાય ત્યાં અમે અંધનું મોક્ષ છે. ’

“ અને ઝો દેવોના વક્ષમ ! આવું બોલનારા લોકગણનાંય હૃદય તો પત્થરને પણ ઇશ્વર બનાવવા તલસે છે, એ વાતનું તે વેચાયલાઓને જ્યાં ‘બાન’ છે ? માટે જ કહું છું કે હું ગાયો સાથે બોલતો નથી, બરવાડો સાથેય બોલતો નથી; ‘સિંહો’ અને ‘બાલકો’ સાથે જ બોલું છું અને મ્હારી પોતાની ઉત્પન્ન કરેલી દુનિયાઓ સાથે બોલું છું. ખરેખર ! દેવોના વક્ષમ ! હું દુનિયાઓ ઉત્પન્ન કરું છું અને ખરેખર, ઝો ગૌતમ ! હું ઇશ્વરો પણ ઉત્પન્ન કરું છું !

“ તેથી, ઝો દેવોના વક્ષમ ! તેથી મ્હને પેલા બરવાડની ગાયો માટે વિચાર સરખોય થયો નહિ; અને તે ગાયો પણ જે ચીજોથી તે ટેવાયલી હતી તે મ્હારી પાસે નહિ જોવાથી પોતાના નિવાસ તરફ ચાલી ગઈ !...ગરીબ બિચારી તે ગાયો સ્વેચ્છાથી—બરવાડના ‘વાડા’ તરફ—ચાલી ગઈ !

“ થોડા સમય બાદ તે બરવાડ એક ગાયને પકડીને શ્વાસ બર્યો મ્હારી તરફ દોડતો દેખાયો. ગૌતમ ! એનો ચહેરો ક્રોધથી લાલચોળ થયો હતો, એની આંખમાંથી અગ્નિ વર્ષો રહ્યો હતો, એના હાથમાં દૈતનું બળ આવતયું હતું. હાથમાંની રાક્ષસો છોડા

* A Superman creates thousands of new ‘concepts’—new worlds and destroys old ones. His very existence necessitates such a ‘play.’

તેણે મહારા ઉપર નેશથી ઉગામ્યો અને ગર્જના કરી ! ઝોતમ !
એ ગર્જનાનો આકાશે પણ પકડે પાડ્યો !

“ તે ભરવાડ ગર્જ્યો : ‘ રે ધૂત ! શું ત્હને બળાવેલી ગાયોને
નસાડી ત્હારા વાડામાં છપાવવા તું ઇચ્છતો હતો કે ? પારકી મિ-
લકત ચોરવામાં જ શું ત્હાં ‘ અદર્યાદાન વિરમણ્ય વ્રત’* સમાયલું
માને છે કે ? ’ અને તેણે પથરની શીલાપર પોતાનો પગ કો-
ધધી પછાડ્યો.

“ પણ મ્હેં કાંઈ જ ઉત્તર આપ્યો નહિ. હું ત્હેના તરફ
જોયાં જ કરતો હતો. મહારી ગુપ્ત આખો એ ભરવાડની અંદરના
વાનરને અને વાનરનાં દાંતીઆંને જોઈ જોઈને હસતી હતી ! અને
મહારો ચહેરો , હું જે શીલા પર બેઠો હતો ત્હેના જ જેવો
નિર્વિકાર હતો.

“ તે જ ક્ષણે આકાશમાં વાદળાં ચઢી આવ્યાં અને તે શરીરને
ત્હેમાંથી પ્રકાશ બહુક્યો ! તેજસ્વી ઇન્દ્ર પોતાના પૂર ઠાઠમાં સળંગ
થઈ સર્વ આયુધ સાથે નીકળી આવ્યો અને મ્હને વંદન કરી કહેવા
લાગ્યો : ‘ પ્રભો ! બાર બાર વર્ષ સુધી આપના ઉપર આક્રોશની
પરમ્પરા આવી પડવાની છે. મનુષ્યકૃત તેમજ દેવકૃત સંકટોની વચ્ચે
થઈને આપને બારંવર્ષ જેટલો લાંબો સમય પસાર કરવાનો છે. માટે
કૃપા કરી મ્હને આપના પારિપાત્થિક-દેહરક્ષક-તરીકે રહેવાની
આજ્ઞા આપો ! ’

“ અને ઇન્દ્ર આકાશમાં અદ્ધર ઉભો રહ્યો. ત્હેની એક આંખ
મહારા તરફ હતી અને બીજી આંખ પેલા ભરવાડ તરફ અગ્નિ
વર્ષાવી રહી હતી. તે આંખ બોલતી હતી કે ‘ આજ્ઞા મળે તો એક
સમય માત્રમાં એ ભરવાડની ખાખ કરી નાખું ! ’

“ પણ અદ્યાપિ પર્યંત હું મૌન જ બજતો હતો.

“ ‘ પ્રભો ! મહારાથી હવે વધુ વખત સખુરી સડન થઈ શકતી
નથી. આ ખડખડા ઉદ્ધત હાથ પર ટૂંકી પડવા મ્હાં વળ મસ્તી
કરી રહ્યું છે ’ ઇન્દ્ર બોલતો હવો.

“ અને હું ખડખડ હસ્યો : ‘ ઇન્દ્ર ! ત્હારા વળમાં મસ્તી છે
એ તો સતોષની વાત છે, પણ ત્હારી ભક્તિમાં ખુદિ મ્હારે આ-

વશે તે જરા કહેશે ? તું 'મદદ' કરવા આવ્યો છે કે ? કોને ? શા માટે ? કેવી રીતે ? શા હેતુથી ?... અને 'મદદ' એટલે શું ? આ બધી બાબતોનો તે કાંઈ વિચાર કર્યો છે ? તું મને મદદ સ્વીકારવાની પ્રાર્થના કરે છે, પણ એ પ્રાર્થનામાં જ મહાઈ સમ્પત્તિમાં સમ્પત્તિ અપમાન સમાયલું છે તે તું સહમજે છે કે ? મદદ ! સહાય ! દયા ! રક્ષણ !... કોણ ? શું મને મિયારો-આપડો ધાર્યો ? શું મને દુઃખના નામમાત્રથી ફડફડતા ભરવાડોમાંનો એક માન્યો ? શું માર, ત્રાસ, કુદરતની પીડાજનક ઘટનાઓ, ખીમારી ઇત્યાદિ કે જેનાથી મનુષ્યો અને ત્હમે દેવો પણ નાસતા ફરો છો તે સર્વમાં મહારી ગુપ્ત આંખો કોઈ અજ્ઞ પ્રકારની ખૂખી, આનંદ અને લહેજત નથી જોઈ શકતી ? ઓ ઇન્દ્ર ! જાણ કે ત્હારા વજ્ર કરતાં અનંત-ગુણું બળ મહારી 'ધમ્મજ્ઞ શક્તિ' માં છે, જે કે તે ગુપ્ત શક્તિને સ્થૂલ રૂપે વાપરી કોઈને દાખી દેવામાં-કોઈની શક્તિઓને બહેરી કરી દેવામાં-હું 'લહેજત' માનતો નથી. આજે મનુષ્યમાં શક્તિની ખીલવત ધણી ઓછી છે, તે કોઈ પણ રીતે વધે એ જેવાને જ હું તો ખુશી થાઉં. મનુષ્યો મહારા ઉપર પોતાની શક્તિ અશાળીને પણ-એ રીતે પણ-શક્તિની ખીલવટ કરે એમાં જ મહારો 'મનહ' છે.

“ ‘ઓ ઇન્દ્ર ! સહામા પત્થરની તરાડ પર નંજર કર ! એમાંનો હરીઆજો છોડવો કેવો ડોલી રહ્યો છે- ખીલી રહ્યો છે તે જે ! પત્થરમાં મૂળ નાખતાં એને કોણે શીખવ્યું ? વંટોળીઓ, વર્માદનાં સમ્પત્તિ ઝાપટાં અને સૂર્યનાં આગ જેવાં કિરણો સહામે એ નાગ્નુક છોડતું રક્ષણ કરવા ક્યો મનુષ્ય કે ક્યો દેવ હાજર હતો ?

“ ‘ઓ ઇન્દ્ર ! જાણ કે 'સહાય'ની નિરંતર ધમ્મજ્ઞ એ જ મનુષ્યનું 'નરક' છે. સહાય કરનારાઓ સહાય કરવા જતાં જન્યુનું નુકસાન કરી ખેસે છે એ હજી માણસો અને દેવો પણ સહમજ્ઞ શક્યા નથી. તું મને 'જીન 'ને-' અરિહંત 'ને-દીન-લાચાર-અરિ સહામે પોતાના બચાવ માટે પારકી સહાયની આવશ્યકતા ધરાવતો પામર પ્રાણી બનાવવા આવ્યો છે એ ત્હારા ખ્યાલમાં પણ નહિ હોય. 'સહાય' ની 'કિમત' આંકનારાઓ ! ત્હમે 'ખોટી કિમત' આંકે છે. સહાય કરવી જ હોય તો શક્તિ વધારવામાં સહાય કરો, પાંતુલ-દીગુલ બનવામાં-પરાવીન બનવામાં સહાય ન કરો. સ્વ-રક્ષાની અને જયની શક્તિ દરેક જીવાત્મામાં રહેલી છે, ત્હને 'પ્રકટ'

કરવામાં અને ખીલવવામાં સહાય કરવી હોય તો કરજો,—પગ્ન-
તે પણ પરાક્ષ રીતે—દૂર રહીને—સૂર્યનાં કિરણોની મારફત કરજો.
જીવાત્માઓને ખરી સહાય એ જ છે. ઇન્દ્ર ! તું ગમે તેટલો બલવાન,
તો પણ હજી સોના-રૂપાની બેડીઓથી—સુખદુઃખના ખ્યાલોથી—
બંધાયેલો ‘ ગુલામ ’ છે ! ‘ લાગણી ’ નો દાસ છે ! શું બંધન-
માત્રને હથી શકનાર, ‘ લાગણી ’ ને પોતાની ટચલી આંગળી પર
નાય નચાવનાર વીર એક ગુલામની સહાય સ્વીકારશે ? કે ઇચ્છશે
પણ ?... હા...હા...હા... ! ઇન્દ્ર ! પણ તને હજી સીમા વગરનું
સત્ય સહમજવાને વાર છે ! હીરામાણિકમાં સળયલાથી ‘ નગ્ન
સત્ય ’ સહન થવાને હજી વાર છે ! ‘ બલા ’ બાધ ! હમણાં તો
તું તારા સ્થાને સીધાર, અને મને ‘ મહારી મઝા ’ એકલા એકલા
જ ચાખવા દે ! ’

“ અને દેવોના વલ્લભ એવા ઓ ગૌતમ ! એ જ વખતે ઇન્દ્ર
મસ્તક નમાવી આકાશ માર્ગે અદસ્ય થયો. મહારી દષ્ટિ સમક્ષ માત્ર
પેલો દોરડું ઉગમી ઉભેલો ક્રોધાતુર ભરવાડ અને પેલી મુંગી ગાય :
એ સિવાય બીજું કંઈ નહતું.

“ અને આ સંધળું માત્ર એક ક્ષણમાં બનવા પામ્યું હતું.
પેલા ભરવાડે દોરડું ઉગામ્યું અને મહારા હૃદયે ગુપ્ત હાસ્ય ક્યું
એટલા અંતરમાં આ સંધળું બન્યું હતું. તે ભરવાડ તે ઇન્દ્રને જોઈ
શક્યો નહતો, કે અમારા વચ્ચે થયેલી વાતચીત સાંભળી શક્યો
નહતો. અને, ઓ દેવોના વલ્લભ ! શું દુનિયાના ક્રીડાદેવોને કે દેવોના
દેવને કદાપિ જોઈ-સાંભળી શક્યા છે ?

“ પણ મહાઈ મૌન પેલા ભરવાડના ક્રોધાગ્નિમાં ધી હોમનાર
થઈ પડ્યું. ગૌતમ ! તે ભરવાડ નાગની પેડે કુંદાટા મારવા લાગ્યો
અને પોતાના મસ્તકની આસપાસ લાંબા દોરડાને સુદર્શન ચક્રની
માફક ધ્રુમાવતો તે બોલ્યો : ‘ રે પાપી ! પારકો થાપણ ઓળવવાનો
વિચાર કરતી વખતે તને શું નરકનો પણ ભય ન લાગ્યો ? ’

“ મહેં તે ભરવાડની આંખ સાથે આંખ તાકીને કહ્યું : ‘ ઓ
ગુમાની ! પાછલી ગાયોને પણ ગુમાવી બેસનાર પામર ! ક્યા બળથી.
તું હમણાં એક પહાડી પુરુષ પર રોફ બતાવવા આવ્યો છે ?
શરમા, આત્મદગ ! શરમા ! અને તારી કાગળની તલવારને
આન કર, નહિ તો ઉલટો વધારે દુઃખી થશે. તું મને
પીછાને છે ? ના, તું કે જે પોતાને પીછાની શકતો નથી તે તું

મહેને શું પીછાતી શકે ? પણ ત્હને એટલી તો ખમર હોવી જોઈએ કે હું ગામમાં કે સીમમાં નહિ પણ પહાડપર રહેનારો છું, કે જ્યાં 'વાડા' જ હોતા નથી, —અરે જ્યાં 'ગાયો'ની 'દુર્ગંધ' પણ હોતી નથી. રે ભોળા ! ત્હારી ગાયોને તો પૂછ : આ યુધ્ધી-સ્વતંત્ર-નિરં-કુશ હવામાં રહેવું એમને જ ગમ્યું નહિ ! સિંહો અને અમધુઓના નિવાસસ્થાન રૂપ આ પહાડી પ્રદેશમાં વળી વાડા કેવા અને ચોરીની ભાવના કેવી ? ચોરીની ઇચ્છાવાળા ત્હમે ભરવાડો જ તો વાડાને હસ્તીમાં લાવ્યા હતા ! ત્હમે બકતોને 'ચોરી'માં 'પાપ' બતાવ્યું અને ચોરીજાતને —દ્રુત દ્રવ્યની જ નહિ પણ યુદ્ધિ, સ્વમાન, બળ અને સાહસિક વૃત્તિની પણ ચોરીનો —ધનરો ત્હમે જ રાખ્યો. ચોરીથી મળી શકે એવી તમામ ચીજોને એકઠાથ કરી એ ચીજો પરનો ત્હમારો કબજો અવ્યાખાધ રહેવા પામે એટલા ખાતર જ ત્હમે ખીજોને ચોરીનો નિષેધ કર્યો. સુખ અધું એકલા જ ભોગવવા માટે ત્હમે દુનિયાના લોકોને ચીજ માત્રમાં પાપ બતાવી, બડાવી, બયપ્રેરિત 'ત્યાગ' અને 'સંતોષ'માં જ 'બવિબ્ધતું' સુખ રહમળવ્યું ! ત્હમે જ દુનિયાના ખરેખરા ચોર છો અને તે છતાં વળી 'દુનિયાના અચાવનાર' તરીકે પૂજવાના નિત્ય નવા યુદ્ધ ઉઠાવ્યા કરો છો ! હું તો ચોરોનો ભાર પૃથ્વીપરથી ઝાલો કરવા આવેલો છું અને દોરડા અને બેડીઓ અને વાડાનો સંહાર કરવામાં અચિત્ત કવચિત્ત મજા લઉં છું. ગાયોના માંસ પર જીવતી ઝો માખો ! ત્હમારો ભુંડો અણુઅણુટ અંધ કરો, ત્હમારાં વાડાનાં જાંખરાં દૂર કરો, ત્હમારાં દોરડા અને હંડાને ખાગી નાખો, અને ત્હમારા 'ડચકારા'ને* 'જીવનના પવિત્ર હકાર'માં**અદલી નાખો ! રહમજો કે ત્હમારો કાળ મહાવીર હવે પેદા થઈ ચૂક્યો છે ! 'લોકિક' બ્રમણાગ્રોને સ્થાને 'લોકોત્તર' દીવ્યતાની પધરામણી કરનાર કેશરી-સિંહ જન્મ લઈ ચૂક્યો છે ! એ જાણી ચુપચાપ ગાયોને છૂટી કરો અને ત્હમારા જૂના 'ગંદા ખેલ' સંકાલી લ્યો ! ઝો 'માલેકી' પાછળ મરી પડતા ભરવાડો ! ખીજ પર માલેકી ભોગવવાની ઇચ્છા

* ડચકારા = Don'ts = નિષેધ વાક્યો, 'આમ નહિ કરો' ને 'તેમ નહિ કરો' એવી મનાઓ; જીવાત્માને નિર્માલ્ય ઘેરા રૂપ બતાવનાર આજ્ઞાઓ.

** Yes saying to life; મહાન પ્રવૃત્તિઓ વડે જીવનને મહેદાર બનાવવાનું શિક્ષણ.

કરવા પહેલાં તહીં પોતા પર જ માલેકી લોગવતાં શિખો. જેઓ પોતાને હુકમ કરી શકે અને પોતાના હુકમ પોતે નિમક-હલાલપણે અદા કરી શકે તેઓ જ માત્ર ખીબા પર હુકમ કરવાને અને ખીબાઓ પર સત્તા ચલાવવાને હકદાર હોઈ શકે. જે ‘બક્’-ને નમાવે છે તે ‘સર્વ’ ને નમાવે છે. જે પોતાની અંદરની અનેક ખીબો અને કેતરો અને ગુફાઓમાં પોતાનાં જ અનેક સ્વરૂપો સાથે યુદ્ધ કરે છે અને દરેક યુદ્ધને અંતે લે.હીથી ખરડાયલા સ્વરૂપ પર—ટેકરીપરનો સૂર્યપ્રકાશ ઝીલતો સતો—ખડખડ હસી શકે છે તે જ રાજ્ય કરવાને લાયક છે.

“ ‘ઓ ભરવાડ ! અને હવે જો, મહારી સ્થાને નજર કર; તું રાજા છે કે ગુલામ, ‘ માલેક ’ છે ‘ મિસ્કત ’ ? આ પ્રશ્નના જવાબ માટે વિચારની ભઠ્ઠીમાં પ્રવેશ કર અને ત્હાઈ ખડ્ડ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર ! ”

“ હું હજી છેલ્લો શબ્દ પૂરો બોલો પણ રહ્યો નહોતો એટલામાં, ઓ દેવોના વક્ત્ર ! એટલામાં તો તે ભરવાડ એકાએક જમીન પર ટૂટી પડ્યો ! એના શરીરમાંથી અકેક પુદ્ગળ ઝપાટામંધ નીકળીને નૂતન આકારમાં ગોઠવાવા લાગ્યાં. જોતજોતામાં ભરવાડના શરીરની જગાએ ઉંટનું શરીર દેખાયું ! પોતાની પીઠ પર જાણે કે બાર લાધવાનું કહેતું હોય તેમ તે દેખાતું હતું. થોડી પળમાં તે ઉંટ ચાલવા લાગ્યું અને જરા દૂર ગયું એટલામાં ત્હેનું રૂપાંતર એક ગર્જના કરતા સિંહમાં થઈ ગયું ! અને વળી જોતજોતામાં એ સિંહ એક બાળકમાં બદલાઈ ગયો ! ગૌતમ ! એ બાળક પણ હસતો—ખેલતો અદસ્ત થઈ ગયો. મહારી દષ્ટિ સમક્ષ માત્ર ખાનદાન ગિરિશિખરો અને ત્રિવિધ તાપ માત્રને હથી કહાડનારાં તથા પોતાનો વિકાસ પોતાની મેજે જ કરતાં, નિબનંદમાં ડોલી રહેલાં વૃક્ષો સિવાય ખીજું કંઈ રહ્યું નહિ ! ”

* * *

આપવીતી પુરી થઈ, પણ ગૌતમથી મર્મ સ્પર્શબળયો નહિ. તેથી શ્રી મહાવીરે વળી ગૌતમને કહ્યું : “ દેવતાના વક્ત્ર ! તું સ્પર્શબળયો ? ભરવાડનાં આ ત્રણ રૂપાંતરમાં તું કંઈ સ્પર્શબળયો ? મનુષ્યમાત્ર એ ત્રણ સ્થિતિમાંથી પસાર થાય છે.

“ ગૌતમ ! ઉંટ જેમ પોતાની પીઠ પર ગમે તેવો અને ગમે તેટલો બોળો લાધવા દેવા માટે નીચે બેસે છે—અને પરાયો બોળો ઉપા-

ડવામાં જ મરદાનગી કે ‘સદ્ગુણ’ માને છે—તેમ મનુષ્ય પ્રથમા-વસ્થામાં સધળી જાતના મનુષ્યકૃત કાપદા-કાનુન-ધોરણો-સ્મૃતિઓ-શાસ્ત્રો-નીતિઓ-આગાવચનોને પોતા ઉપર લધાવા દેવામાં અને એ બોળે વહવામાં જ મરદાનગી-માણસાધ-સદ્ગુણ-ધર્મ સ્થમજે છે, જે કે તે જાણતો હોતો નથી કે બોળે લાધનાર કોણ છે, કોના હિત ખાતર બોળે લાધવામાં આવે છે, અને કેવા રૂપ-રંગ-સ્વાદ-કિમતવાળો એ બોળે છે.

“ પરન્તુ, ઓ દેવોના વલ્લભ ! ઉંટ જુદારે પીઠ પરના બોળ સાથે દોડી જાય છે અને એકાંત ઉણુ રણમાં આવી પહોંચે છે, તુદારે તે મસ્તી શિખે છે, અને સિંહ બને છે. પરાયા બોળને વધુ વખત ઉઠાવવા હવે તે ના કહે છે અને બોળવગરની સ્વતંત્ર જીંદગી ભોગવવાની ‘જરૂરીઆત’ પહેલપ્રથમ ‘જુએ’ છે. બોળનો ત્રાસ અને એકાંત સ્થાન એ બે સંજોગો એનામાં સ્વતંત્ર્યનું બાન પ્રેરે છે. આનું જ નામ નીતિ અને આનું જ નામ અનાંતિ, તું આમ જ ચાલ અને તેમ નહિ, તુદારું હિત કયા વર્તનમાં છે તે નક્કી કરવાનો ‘અધિકાર’ ત્હને હોય શકે નહિ, છતાં ‘ડયકારાને તાબે થવા હવે તે તૈયાર નથી. તે જૂની ‘કિમતો’ ને તોડવા શક્તિમાન થયો—સિંહ થયો, પણ નવી ‘કિમતો’ ઉપજાવવાની હજી ત્હેનામાં યોગ્યતા આવી નથી.

“ દેવોના વલ્લભ ! હવે તે ‘બાળક’ થાય છે. સિંહથી જે ન બન્યું તે બાળકથી હવે બનશે. બાળક એ નિર્દોષતાનો અવતાર છે. ભૂતકાળનું—ભૂતકાળની ગુલામીઓનું—એને સ્મરણ નથી અને ખ્યાલે નથી, તેથી ત્હેનામાં નિર્દોષ નિડરતા છે. અવિષ્ય માટેના સંકલ્પ-વિકલ્પરહિત હોય તે આનંદસ્વરૂપ છે. બાળક ! ઓહ બાળક તો નવી ‘જીંદગી’ છે, નવી ‘રમત’ છે, પહેલી પ્રવૃત્તિ છે, જીવન સૂત્રનો પવિત્ર ‘હકાર’ છે. કોઈની કચ્છા પાછળ ખેંચાતી નથી, માત્ર પોતાને જ અનુસરે છે એ નિર્દોષ નિર્વિકલ્પ નિડર પ્રવૃત્તિ ! દરેક ચીજને પોતાના જ હિસાબે ને જોખમે પોતાની જ ‘કિમત’ આપવાને તે આગ્રહી હોય છે અને એનો આગ્રહ, ઉત્સાહ, આત્મશ્રદ્ધા અખૂટ હોય છે.

“ અને ગૌતમ ! તું હજી ‘બાળક’ નથી બની શક્યો તો ‘વીર’ તો ક્યાંથી જ બની શકે ? ઓ દેવોના વલ્લભ ! પોતાની નિડરતા અને પોતાનો આનંદ જેમ બાળકને સ્વાભાવિક છે તેમ ત્હને છે શું ?

“ ઓ ગૌતમ ! કહે હવે કે હજીએ શું મહારા હાથ મામવાની નાદાની છોડી શકશે ? હજીએ તારા સ્વસ્વરૂપનો વિશ્વાસ કરી શકશે ? હજીએ તારી ‘ખાનદાની’નું ખાન લાવી શકશે ? કહી દે, ઝટપટ કહી દે, દેવોના વક્ષભ ! ”

* * *

“ પ્રભો ” દીન વદને ભક્તિપરાયણ ગૌતમ બોલ્યા “ કૃપાનાથ ! મહને જ્ઞાનની ઉંડી વાતો વડે ગભરાવી નાખશે નહિ. મહને તો આપ ગુરૂદેવનું શરણ, દયા અને સહાય જ જોઈએ છે. ”

અને મહાવીરે વિચાર કર્યો, અને વિચાર કર્યો, અને વિચાર કર્યો, અને પછી મનમાં જ કહ્યું: “ મહારે આને શખ્ડોથી જ્ઞાન આપવું જોઈતું નથી....આશાના પાત્ર તરફથી એક જખરી થરપડ જરૂર સુધી પડે નહિ ત્યાં સુધી મનુષ્ય આશાની ગુલામીમાંથી સુક્ત થઈ સ્વાશ્રયી બની શકતો નથી....મહારે વિયોગ જ એને પોતાની આંખે જોતો અને પોતાની પાંખે ઉડતો બનાવશે....મહારા હાથની માગણી કરવા માટે તે કાળે તે ખરેખર પસ્તાશે અને પોતાને નિંદશે.....અને એ સ્વનિંદા અને પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાંથી ‘ ફરી જન્મેલો ’ હોજ ‘ સર્વશક્તિમાન ગૌતમ ’ બનશે. ”

* * * *

અને શ્રીવીરનું વચન અંતે ખરૂં પડ્યું.

અને શ્રીવીરના દેહનો, ભક્તિમાન ગૌતમને ખરેખર વિયોગ થયો, અને ખેદ થયો અને મહા દુઃખ થયું.

અને એ મહાદુઃખમાંથી—એ કાળાં વાદળાંના ગર્ભમાંથી જ—કેવળી ગૌતમ ‘ ફરી જન્મ્યા ’ !

અને તે વખતે દેવોએ આકાશમાં હુંદુબી વગાડી અને શ્રી ગૌતમનાં જયગીત ગાયાં:—

પણ શ્રીગૌતમે તો એ જ ક્ષણે પોતાના ‘ એકાન્ત દીવ્ય આકાશમાં શત્રુંજયગિરિપર મહડતાં શ્રીમહાવીરે શિખવેલાં વચનામૃતોનાં જ જયગીત ગાયાં !

એ વચનામૃતો હજીએ શત્રુંજય ગિરિની હવામાં ટૂંહેલતાં ફરે છે. આંતર્યક્ષુ ખુલાં રાખીને શત્રુંજયની સહેલધા કરનાર મુસાફર કોઈ કોઈ વખતે હજીએ તહેને નીચે મુજબ લિપિબદ્ધ થઈ આકાશમાં મુલ્લતાં વાદળ તરીકે બાળી શકે છે:—

‘ પુરિસા ! તુમમેવ તુમં મિસં, કિં બહિયા મિત્ત મિચ્છસિ ? ’

* * *

‘ જે ઇગં જામે સે વહૂ જામે, જે વહૂ જામે સે ઇગં જામે. ’

* * *

‘ સવ્વતો પમત્તસ્સ મયં, સવ્વતો અપમત્તસ્સ જાતિ મયં ’

* * *

‘ જે આસવા તે પરિસ્સવા, જે પરિસ્સવા તે આસવા. ’

* * *

‘ સંમત્તદંસી જ કરેતિ પાવં ’

૧. હે ‘ પુરિસા ’ (પ્રકૃતિનાથે સ્વામી) તું પોતે જ ત્હારો ‘ મિત્ર ’ (હેસ્ત અથવા સૂર્ય) છે. શા માટે બહારથી મિત્ર મેળવવા ઇચ્છે છે ?

૨. જે મનુષ્ય એકને (પોતાના બહિરાત્માને) નમાવે છે તે સર્વને (દૃશ્ય જગત્ને) નમાવી શકે છે; અને જે સર્વને (દૃશ્ય જગત્ને) નમાવી શકે છે તે એકને (પોતાના બહિરાત્માને) નમાવવાનું સમર્થ છે. (અંતરથી બહાર અને બહારથી અંતર, એમ બન્ને રીતે શક્તિની પ્રગતિ થઈ શકે છે.)

૩. પ્રમત્ત (પ્રમાદી)ને સર્વ દિશાથી ભય જ હોય; અપ્રમાદિ (જાગૃત, આત્મભાનવાળા)ને કોઈ દિશાનો ભય સ્પર્શે નહિ. (પ્રમાદ= આળસ, નિદ્રાવસ્થા, સ્વભાનનું વિસ્મરણ, સ્વશક્તિનું વિસ્મરણ.)

૪. જે જે ‘ આશ્રવ ’ (કર્મબંધના હેતુ) છે તે તે જ ‘ પરિશ્રવ ’ (= કર્મક્ષયના હેતુ) છે; અને જે જે કર્મક્ષયના હેતુ છે તે તે જ કર્મબંધના હેતુ છે. (જે વડે અજ્ઞાની બંધાય છે તે વડે જ જ્ઞાની બંધાયેલ થાય છે.) જે વર્તન વડે એક વ્યક્તિ કે પ્રભુ મુક્ત થાય છે તે જ વર્તન વડે બીજી વ્યક્તિ કે પ્રભુ કલ્હટી વધારે બંધાય છે.. ક્રિયા પોતે ‘ સારી ’ કે ‘ ખોટી ’ નથી, બલકે આધાર ક્રિયા કરનારની વૃત્તિ પર છે.

૫. સમ્યક્ પ્રકારે ‘ ભોધ ’ શકનાર ‘ પાપ ’ જ કરતો નથી. ‘ રાજા ’ નું ‘ શુન્દા ’ થી પર છે અને સમ્યક્જ્ઞાની ‘ પાપ ’ થી પર છે. કોઈ પણ કાર્ય એને ‘ બાંધતું ’ નથી.

જો રહી સો 'વેલ્લબરી' રહી !

કરે ધરિક અપ વો જહાનમેં
કે સભોસે બેઠે વો હાથ ધો,
ન કિસીકે હરસે છુપે કહીં
ન કિસીકે ખોદસે દેવે રો,
ઉસે કુછ કિસીકી 'ખખર' નહીં
હુવા અપ તો મીસલે નજર વો,
તેરે દર્દ ધરકમેં અપ મીઆં !
દીલે ખેનવાએ સીરાજકો,
ન ખત રહા, ન હજ રહા,
જો રહી સો 'ખેખખરી' રહી !

—નઝીર.

* * *

ગઈ જબસે કૈદ લીવાસકી !

હુઈ ક્યાહી દીલકો રરામતેં
ગઈ જખસે કૈદ લીવાસકી,
ન હવાએ અતલસ વ શુલખદન
ન તલાશે બાદલા વ ઝરી,
કોઈ પહેનો યા કે ન પહેનો અપ
ગરઝ ઉસકો જાને બલા મેરી !

—નઝીર.

‘ મર્દ ’ તે છે !

જો ફકરમેં પૂરે હેં વોહ હરહાલમેં ખુશ હેં,
હર કામમેં, હર દામમેં, હર જલમેં ખુશ હેં;
ગર માલો મિલકત મિલા તો માલમેં ખુશ હેં,
બેઝર કિયા કિસીને ઉસી અહેવાલમાં ખુશ હેં;
ધક્કાસમેં, ઇદગારમેં, ઈકબાલમેં ખુશ હેં—
પુરે હેં વોહી ‘ મર્દ ’ જો હરહાલમેં ખુશ હેં !

ચહેરેપે મલાલત ન હગરમેં અસરે ગમ,
માથેપે કહીં ચીન ન આબરમેં કહીં ખમ;
શીકવાં ન જબાંપર, ન કબી ચસ્મ હુધ નમ,
ગમમેં બી વોહી ઐશ, અલમમેં બી વોહી દમ;
હર ખાત, હર ઐકાત, હર અફઆલમેં ખુશ હેં—
પુરે હેં વોહી ‘ મર્દ ’ જો હર હાલમેં ખુશ હેં !

કુછ ઉનકો તલબ ધરજી ન બાહારસે ઉન્હેં કામ,
તક્યેકી ન ખવાહીશ હે, ન ખીસ્તરસે ઉન્હેં કામ;
અસતલકી હવસ દીલમેં ન મંદરસે ઉન્હેં કામ,
મુફ્લીસસે ન મતલબ, ન તવંગરસે ઉન્હેં કામ;
મેદાનમેં, બાઝારમેં, ચાપાલમેં ખુશ હેં—
પુરે હેં વો હી ‘ મર્દ ’ જો હર હાલમેં ખુશ હેં !

निर्देशनां सूत्रो.

What is happiness? The feeling that power increases, that a resistance is overcome.

A Philosopher—is a man who constantly tries, sees, suspects, hopes, dreams of extraordinary things—who is struck by his own thoughts as if they came from without. They are the highest philosophers who are capable of *golden* laughter.

Brave, unconcerned, scornful, violent—thus Wisdom would have us be; she is a woman and ever loveth the warrior only.

The doer alone learneth.

The majority of man are wanting in intellectual conscientiousness.

Asceticism for the philosopher—an optimum of the conditions of highest and keenest spirituality.

For the thinker success and failure are only responses.

We thinkers must first establish the relish of all things, and, if necessary, decree it. Practical people would even undervalue their practical life if we were to slight it.

In order to make a thing stay, it must be burned into memory.

Life I regard as instinct for growth, for continuance, for accumulation of forces, for *power*; Where the will to power is wanting there is decline.

Hang up no more withered wreaths in the Sanctuary of Life.

Life is whatever must surpass itself.

Life is so hard to bear? Do not *pretend* to be so *frail*.

Spirit is that life which cutteth itself into life.

To vulgar natures all noble and generous sentiments appear extravagant, fanciful, absurd, unreasonable.

Marriage: this I call the will of two to create that one which is more than they who created it.

Not to be able to take seriously for a long time an enemy, or a misfortune, or even one's own misdeeds—is the characteristic of strong and full natures.

Man is a something that shall be surpassed. What have ye done to surpass him?

As long as genius dwells within us we are bold, nay, reckless of life, health and honour.

In the end one experienceth nothing but oneself.

The secret of a joyful life is—to live dangerously.

Wherever I found living matter there I found will-unto-power.

I call an animal, a species, an individual *depraved* and decadent when it loses its instincts, when it selects, when it *prefers* what is injurious to it.

Two things are wanted by the *true* man,—danger and play.

Man shall be educated for war, and woman for the recreation of the warrior. Everything else is folly. Every man fit for warfare, every woman fit for children, both fit for dancing with head and legs.

The *yes* hidden in you is much stronger than all the *Noes* and all the *Perhaps*, of which you are ill.

Oh that the poets would again be such as they were wont to be, seers foretelling us something of our possible future!

Gracefulness is part of the generosity of the magnanimous.

To the existence of 'art', a preliminary psychological condition is necessary, namely, *ecstasy*.

All excellence is inheritance; we have first to persuade the body.

Regarding all æsthetic values I make

